

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS KATEDRA

Specialiosios pedagogikos (šaka – logopedija) magistrantūros studijų programa

Lina Lukšienė

**MOKINIŲ, TURINČIŲ KALBOS SUTRIKIMŲ, MOKYKLINIS NERIMAS
IR ĮVEIKIMO BŪDAI**

Magistro darbas

*Magistro darbo vadovė –
doc. dr. Regina Ivoškuvienė*

2010
Magistro darbo santrauka

Darbe atlikta *teorinė* kalbos ir jos sutrikimų, nerimo apraiškų, mokyklinio nerimo ir mokymosi sąsajų *analizė*.

Iškeltos hipotezės, kad didesnę mokyklinį nerimą patiria 3 – 4 klasių mokiniai, turintys kalbos sutrikimų, nei to paties amžiaus įprastinės kalbos raidos mokiniai; mokyklinis nerimas priklauso nuo kalbos sutrikimų pobūdžio; pedagogai taiko skirtingus darbo būdus mokinių mokykliniam nerimui įveikti.

Anketinės apklausos metodu buvo atliktas tyrimas, kurio tikslas – atskleisti mokinių, turinčių kalbos sutrikimų nerimo apraiškas bei nustatyti išreikštumo lygį ir išskirti darbo būdus, kurie padėtų įveikti mokinių mokyklinį nerimą.

Tyrimo dalyvavo 473 bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai. Iš jų: 149 mokiniams nustatyti rašymo sutrikimai, 35-iems būdingas kalbos neišsivystymas ir 67 mokiniai, turintys fonologinį kalbos sutrikimą; 222 to paties amžiaus įprastinės kalbos raidos mokiniai. Ir 100 bendrojo lavinimo mokyklų pedagogų.

Empirinėje dalyje nagrinėjami mokinių mokyklinio nerimo apraiškos ir išreikštumo lygiai bei pedagogų taikomi darbo būdai ir jų tinkamumas mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, mokyklinio nerimo apraiškoms įveikti.

Svarbiausios empirinio tyrimo išvados:

1. Kalbos neišsivystymą turinčių mokinių nerimas turi tendenciją artėti prie padidėjusio nerimastingumo. Jie labiau bijo, jog nesugebės patenkinti aplinkinių lūkesčių bei žinių tikrinimo. Taip pat vyrauja tendencija, kad mergaitės daugumą mokyklinio nerimo komponentų yra linkusios labiau išskirti nei berniukai.
2. Pedagogai taiko skirtingus darbo būdus, kalbos sutrikimų turinčių mokinių, mokykliniam nerimui įveikti. Dažniausiai pedagogų taikomus darbo būdus galima suskirstyti į dvi grupes. Tiesioginė veikla su mokiniu: *atkreipti dėmesį į nedidelius vaikų pasiekimus; akcentuoti konkrečius mokinio užduoties atlikimo veiksmus ir pasakyti pastabas; siekti vaikams būti pedagogu, ir draugu ir pan.* Netiesioginė veikla su mokiniu: *skatinti tėvus būti kantriais ir tolerantiškesniais; aptarti su kolegomis, kaip būtų galima padėti vaikui; skatinti tėvus, kad jie visais įmanomais būdais kartotų savo vaikams, jog juos myli ir t.t.* Kai kurie būdai taikomi rečiau, tačiau yra pakankamai efektyvūs: *per pedagoginę pertraukėlę mokyti vaikus diafragminio kvėpavimo; skatinti vaiką užsirašyti tai, kas jam kėlė nerimą bei sėkmės idėjas; aptarti su vaikais, kokie darbo būdai efektyviausi mažinant nerimą; bendrauti su mokinio tėvais, norint sužinoti, dėl ko vaikas labiausiai nerimauja.*
3. Pirmoji hipotezė, jog tikėtina, kad didesnę mokyklinį nerimą patiria 3 – 4 klasių mokiniai, turintys kalbos sutrikimų, nei to paties amžiaus įprastinės kalbos raidos mokiniai, pasitvirtino tik iš dalies. Labiausiai dėl žinių tikrinimo nerimauja trečios ir septintos klasės mokiniai, o santykių problemas ir baimes su mokytojais labiausiai akcentuoja šeštos klasės mokiniai.
4. Antroji hipotezė, kad mokyklinis nerimas priklauso nuo kalbos sutrikimo pobūdžio, pasitvirtino. Didesnę mokyklinį nerimą, pagal penkis mokyklinio nerimo komponentus (socialinis stresas, frustruotas sėkmės poreikis, žinių tikrinimo baimė, baimė nepatenkinti lūkesčių, bendras mokyklinis nerimastingumas) patiria kalbos neišsivystymą turintys mokiniai. Mažiausiai nerimauja mokiniai, turintys fonologinį kalbos sutrikimą.
5. Trečioji hipotezė, kad pedagogai taiko skirtingus darbo būdus mokinių mokykliniam nerimui įveikti, pasitvirtino.

Esmniniai žodžiai: kalba, kalbos sutrikimų turintys mokiniai, nerimas, baimė, mokyklinis nerimas, nerimastingumas, darbo būdai, mažinantys mokinių nerimą.

Turinys

Magistro darbo santrauka	2
Įvadas	4
1 skyrius. TEORINIAI KALBOS SUTRIKIMŲ IR MOKYKLINIO NERIMO ASPEKTAI	10
1.1. Kalbos ir jos sutrikimų aptarimas	10
1.2. Nerimo apraiškos	13
1.3. Mokyklinio nerimo ir mokymosi sąsajų aptarimas pedagoginėje psichologinėje literatūroje	20
2 skyrius. MOKINIŲ, TURINČIŲ KALBOS SUTRIKIMŲ, NERIMO APRAIŠKOS IR JŲ ĮVEIKIMO BŪDAI	22
2.1. Tyrimo metodika	22
2.2. Respondentai	23
2.3. Mokinių mokyklinio nerimo apraiškos ir išreikštumo lygis pagal lytį, klases ir kalbos sutrikimo pobūdį	26
2.4. Pedagogų taikomi darbo būdai mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, mokykliniam nerimui įveikti	33
2.4.1. Pedagogų nuomonė apie kalbos sutrikimų daromą įtaką mokinių mokykliniam nerimui	33
2.4.2. Pedagogų taikomi darbo būdai bei jų tinkamumas mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, mokykliniam nerimui įveikti ar sumažinti	35
2.4.3. Mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, darbo būdų mokykliniam nerimui įveikti, faktorinė analizė	39
Išvados	4
3	
Literatūra	44
Summary	5
0	
Priedai	51

Įvadas

Dabartinė mokykla apibūdinama kaip institucija, siekianti išugdyti laisvą, atsakingą, kūrybiškai mąstančią, lanksčią, pajėgią savarankiškai ir drauge su kitais spręsti savo ir visuomenės gyvenimo problemas, asmenybę, garantuojanti gerą emocinį klimatą (Tulickas, Zambacevičienė, 2004). Nors mokinių ugdymas dabartinėje mokykloje remiasi humanistinės psichologijos principais, tačiau įvairių autorių atlikti tyimai rodo, kad nemažos dalies mokinių psichologinė savijauta joje nėra gera (Beresnevičienė, Markovienė, Eidukevičius, 1999; Kutkienė, 2000; Milašauskienė, Zambacevičienė, Dapkevičienė, 2008 ir kt.). Vieną iš svarbiausių mokinių blogos savijautos priežasčių būtų galima įvardyti patiriamą mokykloje nerimą.

Nerimas yra neapibrėžto ar įsivaizduojamo pavojaus ženklas (Martišauskienė, 2004). Jusienė, Laurinavičius (2007) teigia, kad nerimas yra nemalonus jausmas. Jo apimtas žmogus neranda sau vietos, jo judesiai nervingi, žvilgsnis klaidžioja, sunku išlaikyti dėmesį ties kokia nors veikla. Nerimas, pasak autorių, yra dažnas žmogaus gyvenimo palydovas naujose situacijose. Visiškai išvengti nerimo neįmanoma, tačiau jį galima sumažinti kalbant apie esamą padėtį, ieškant konkrečių su nerimu susijusių reiškinių.

Nerimas – tai emocinė būseną, neapibrėžtas, nekonkretus grėsmės, realaus ar įsivaizduojamo pavojaus jausmas. Nerimo reakcijos būna adaptyvios ir neadaptyvios. *Adaptyvios nerimo reakcijos* skatina veiklos produktyvumą, nedidelis nerimas netgi reikalingas asmenybės saviraiškai, gyvenimo tikslams kelti ir įgyvendinti. *Neadaptyvios nerimo reakcijos* sutrikdo žmogaus veiklą, jo ryšius su aplinkiniais (Augis, 1993).

Psichologai paprastai nerimu apibūdina globalinę, nediferencijuotą emocinę reakciją, kurią sukelia visa situacija (Žukauskienė, 2007).

Mokyklinį nerimą galima apibūdinti kaip vaiko emocinę būseną, kylančią dėl realaus ar įsivaizduojamo pavojaus, susijusio su mokyklinio gyvenimo situacijomis. Ypatingą reikšmę mokykliniam nerimui atsirasti ar stiprėti turi kalbos sutrikimai. Pasak Ališausko (2002), didžiausią neįgaliųjų ugdytinių Lietuvoje dalį sudaro vaikai, turintys kalbos ir komunikacijos sutrikimų. Kituose kraštuose dominuoja vaikų, turinčių mokymosi negalių, kategorija. Anot autoriaus, tokį neatitikimą gali lemti skirtingi problemų vertinimo kriterijai. Vaikai, kuriems nustatomos disleksijos ir disgrafijos, Lietuvoje priskiriami kalbos ir komunikacijos sutrikimų

(rašytinės kalbos sutrikimų) grupei, o kituose kraštuose jie traktuojami kaip turintys mokymosi negalių.

Manoma, kad apie 10 – 15 % ikimokyklinio amžiaus vaikų ir apie 6 % vidurinių mokyklos klasių bei pradinių mokyklų moksleivių turi kalbėjimo sutrikimų; apie 2 – 3 % ikimokyklinio amžiaus vaikų ir apie 1 % mokyklinio amžiaus vaikų turi kalbos sutrikimų (Hallahan, Kauffman, 2003). Pasak autorių, plečiantis specialiojo ugdymo sričiai bei gerėjant papildomų paslaugų kokybei, kalbos ir kalbėjimo bei kitų komunikacijos sutrikimų specialistų darbo objektas šiek tiek pakito – dabar labiau domimasi kalbos sutrikimais. Pagrindinė domėjimosi kalbos sutrikimais priežastis yra pripažinimas, kad kalbos sutrikimai turi daugiau neigiamos įtakos (dėl jų daug dažiau kyla komunikacijos sunkumų). Hallahan ir Kauffman (2003) teigimu, skirtumas tarp kalbos ir kalbėjimo sutrikimų yra didelis. Gali būti, kad vaiko kalbėjimas normalus, t.y. jo balsas, artikuliacija ir kalbėjimo sklandumas yra nepriekaištingas, tačiau jo neįmanoma suprasti arba jis pats ne visai supranta prasmės to, ką išgirsta ar perskaito. Kalba susijusi su prasmės perteikimu ir interpretacija.

Unčiūrys ir Kaziukevičiūtė (1998) teigia, kad įvairūs mokinių kalbos sutrikimai – neretas reiškinys pradinėje mokykloje. Vaikams, kurių kalba sutrikusi, labai sunku bendrauti su aplinkiniais žmonėmis, jie darosi užsisklendę, baikštūs, nepasitiki savimi net ir tose srityse, kuriose pagal savo psichinį ir fizinį išsivystymą tikrai galėtų pasiekti puikių rezultatų, vaikams sunkiau sekasi pažintinė veikla. O tai neigiamai veikia mąstymo, vaizduotės, atminties ir kitų psichinių procesų vystymąsi. Remiantis autoriais, galima daryti prielaidą, jog bet koks sutrikimas veikia vaiko charakterį, asmenybės ypatumus, savęs vertinimą, atsiliepia mokymosi kokybei ir rezultatams.

Socialinis tyrimo aktualumas. Kalba turi didžiausią reikšmę pažinimo plėtrai. ITC Švietimo valdymo informacinės sistemos duomenimis¹, mokinių, turinčių kalbos ir komunikacijos sutrikimų, Lietuvoje nuo 2005 iki 2007 m. skaičius vis didėjo. 2005/2006 m. bendrojo lavinimo mokyklų bendrosiose klasėse mokėsi 24664 kalbos ir kt. komunikacijos sutrikimų turintys mokiniai, o 2006/2007 m. – 29560 mokinių. Per pastaruosius dvejus metus, šių mokinių skaičius vėl ženkliai sumažėjo. 2008/2009 m. bendrojo lavinimo mokyklų bendrosiose klasėse mokėsi 25472 kalbos ir kt. komunikacijos sutrikimų turintys mokiniai, o 2009/2010 m. skaičius išliko panašus – 24856 mokiniai. Tokių mokinių, turinčių kalbos ir kt. komunikacijos sutrikimų, mažėjimą nulėmė ir tai, jog sumažėjo bendras mokinių skaičius mokyklose. 2009/2010 m. bendrojo lavinimo mokyklų bendrosiose klasėse mokėsi apie 433406 mokinius, o tai sudaro apie 5,8 % mokinių, turinčių kalbos sutrikimų.

¹ ITC Švietimo valdymo informacinė sistema. Statistika. <http://www.svis.smm.lt/svis/node/10> (žiūrėta 2010 12 11).

Pikūnas, Palujanskienė (2001) teigia, kad dabartinis žmogaus gyvenimas yra nesibaigiantis rūpesčių, įtampos ir problemų virtinė. Aplinkos veiksniai ir įvykiai dažnai stiprina ir didina baimę bei psichinę įtampą. Pasak Gudžinskienės (2001), šiandien vaikai gyvena nuolatinės įtampos, nerimo, susvetimėjimo, materialinių vertybių ir patogumo klestėjimo laikotarpiu. Lietuvoje vykstančios švietimo kaitos tikslas – visuomenės ir kiekvieno jos nario saugumas, šalinant veiksnius, sukeliančius nerimastingumą, tačiau vaikų mokyklinis nerimastingumas sparčiai didėja.

Mokyklose toliau didėja socialinis ir psichologinis nesaugumas. Tai daro neigiamą įtaką psichologiniam mokyklos klimatui, tarpasmeniniams mokinių, mokytojų ir tėvų santykiams, neigiamai atsiliepia pažangumui, drausmei.

Pasak Ališausko, Gerulaičio (2003; 2004), vaikas mokykloje patirdamas nerimą, jausdamasis nesaugus, tarsi *užsiblokuoja*, jo galimybės mokytis ir išmokti labai sumažėja. Didžiausia kliūtis mokytis yra baimė. Išsigandęs, įsibaiminęs vaikas negali būti geras mokinys. Svarbu, kad mokykloje vaikas būtų psichologiškai saugus, jaustų savo vertę, kad būtų užkirstas kelias baimei ir nerimui.

Mokslinis tyrimo aktualumas. Beresnevičienė, Markovienė, Eidukevičius (1999), nagrinėję mokinių psichologinę savijautą mokykloje, bei mokyklinį nerimą pabrėžia, kad vaikų nerimas stiprėja, tampa sunkiai koreguojamas. Autoriai išskiria mokyklinio nerimo atvejus, kurių priežastis – nepasitikėjimas savimi, menkavertiškumo jausmas bei neigiamas požiūris į mokyklą ir mokytoją. Autoriai cituodami Hurlock (1972) teigia, kad didelę reikšmę vaiko psichologinei būsenai turi psichologinis klimatas mokykloje. Nepalankus emocinis klimatas sukelia vaikui įtampą, nervingumą, irzlumą, padidėja jo kritiškumas, sumažėja noras mokytis. Mokyklinis nerimas neigiamai veikia mokinių savęs vertinimą.

Fisher, Allen, Kose (1996); Gage, Beliner (1994) ir kt. pabrėžia neigiamą mokyklinio nerimastingumo ir pažangumo ryšį. Fisher (1996) su bendraautoriais teigia, jog vaikai, turintys mokymosi sunkumų, turi didesnę nerimastingumą negu jų bendraamžiai.

Mokiniai daug laiko praleidžia mokykloje, todėl be galo svarbu yra laiku pastebėti vaiko sunkumus, ypač svarbu laiku išsiaiškinti mokyklinio nerimastingumo priežastis ir jas pašalinti.

Tyrimo problemą ir jos aktualumą lemia tai, jog labai svarbu nustatyti, su koku nerimu susiduria bendrojo lavinimo mokyklų 1 – 8 klasių mokiniai, kad būtų galima išskirti pedagogų taikomus darbo būdus, kurie grįžtamuju ryšiu padėtų sumažinti mokinių kalbos sutrikimus. Tyrimo aktualumą gali apibūdinti probleminiai klausimai:

1. Ar didesnę mokyklinį nerimą patiria mokiniai, turintys kalbos sutrikimų, nei įprastinės kalbos raidos mokiniai?

2. Kokią įtaką mokinių mokykliniam nerimui pasireikšti, daro skirtingi kalbos sutrikimai?

3. Kokius darbo būdus taiko pedagogai, siekdami įveikti mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, mokyklinį nerimą?

Tyrimo objektas – mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, mokyklinio nerimo apraiškos bei išreikštumo lygis ir darbo būdai mokykliniam nerimui įveikti.

Hipotezės – tikėtina, kad:

- didesnę mokyklinį nerimą patiria 3 – 4 klasių mokiniai, turintys kalbos sutrikimų, nei to paties amžiaus įprastinės kalbos raidos mokiniai;
- mokyklinis nerimas priklauso nuo kalbos sutrikimų pobūdžio;
- pedagogai taiko skirtingus darbo būdus mokinių mokykliniam nerimui įveikti.

Tyrimo tikslas – atskleisti mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, nerimo apraiškas bei nustatyti išreikštumo lygį ir išskirti darbo būdus, kurie padėtų įveikti mokinių mokyklinį nerimą.

Uždaviniai:

1. Remiantis mokslinės literatūros analize, atskleisti kalbos ir jos sutrikimų, bei mokyklinio nerimo, baimės ir streso sąsajas.
2. Taikant anketinės apklausos metodą, atskleisti nerimo apraiškas bei nustatyti mokinių, turinčių kalbos sutrikimų ir įprastinės kalbos raidos mokinių nerimo lygį.
3. Taikant anketinės apklausos pedagogams metodą, iširti, kokie darbo būdai padėtų įveikti mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, mokyklinį nerimą.

Tyrimo metodologija ir metodai. Šio tyrimo metodologinis pagrindas – socialinė edukacinė specialiojo ugdymo kryptis, traktuojanti, kad ugdymas nėra atskiriamas nuo socialinės integracijos, šie socialiniai dariniai vertinami jų nesuliejant į vieną, tačiau tai tos pačios kompleksinės realybės dalys (Ruškus, 2003). Remiantis šiuo požiūriu, tyrimu norėta nustatyti, koku nerimastingumo lygiu pasižymi kalbos sutrikimų turintis vaikas.

Siekiant operacionalizuoti kalbos ir jos sutrikimų, nerimo, baimės, streso sąsajas, buvo panaudotas teorinės (pedagoginės, psichologinės, metodologinės, sociologinės) literatūros analizės metodas. Taikyti statistiniai duomenų apdorojimo metodai (parametrinis ANOVA testas, neparametrinis Kruskal – Wallis testas, faktorinė analizė).

Standartizuoto tipo anketinės apklausos metodu, buvo tirtos mokinių mokyklinio nerimastingumo apraiškos. Šiam tikslui pasiekti buvo naudotasi B. Fillips testu (Porob, 2001).

Respondentams pateikti 58 uždaro tipo klausimai. Jie, šalia kiekvieno klausimo, turėjo pažymėti, pritaria ar ne. Jei tiriamojo atsakymai, nesutampantys su „raktu“, sudaro iki 50 %, konstatuojamas žemas mokyklinio nerimo lygis arba neišreikštas nerimas, jei nesutampančių atsakymų 51 – 75 %, konstatuojamas padidėjęs nerimas, jei nesutampančių atsakymų yra daugiau nei 75 %, konstatuojamas aukštas nerimo lygis. Apibendrinant duomenis, nerimo lygis žymimas atitinkamais skaitmenimis: 1 – neišreikštas nerimas, 2 – padidėjęs nerimas, 3 – aukštas nerimo lygis.

Taip pat tirta, kokius darbo būdus pedagogai taiko, siekdami įveikti mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, mokyklinį nerimą.

Tyrimo dalyviai. Tyrime dalyvavo Šiaulių, Vilniaus, Laukuvos, Kelmės, Raseinių, Mosėdžių (Skuodo r.) miestų bendrojo lavinimo mokyklų I – VIII klasių mokiniai ir šių mokyklų pedagogai/dalykų mokytojai. Iš viso tyrime dalyvavo 473 mokiniai ir 100 pedagogų. Respondentai (mokiniai) suskirstyti į grupes: *viena grupė* – 251 mokinys, turintis kalbos sutrikimų. Iš jų: 149 mokiniams nustatyti rašymo sutrikimai, 35- iems būdingas kalbos neišsivystymas ir 67 mokiniai, turintys fonologinį kalbos sutrikimą; *kita grupė* – 222 to paties amžiaus įprastinės kalbos raidos mokiniai.

Pagrindinės sąvokos.

Apraiška – apsimylėjimas, reiškinys. Jausmas – psichinė apraiška².

Baimė – reakcija į ribotą skaičių įvykių arba objektų, kuriuos asmuo gali suvokti kaip pavojingus ar grėsmingus (Žukauskienė, 2007).

Emocija – tam tikru metu kylantys išgyvenimai, kurie parodo, kaip individas vertina situaciją, susijusią su jo poreikių tenkinimu (Augis, 1993).

Fonologinis kalbos sutrikimas – garsų tarimo trūkumai dėl girdimojo suvokimo nepakankamumo (Garšvienė, Ivoškuvienė, 2003).

Kalba – mūsų sakomi, rašomi ar gestais reiškiama žodžiai ir jų derinimas perteikiant prasmę (Myers, 2000, p. Ž – 9).

Kalbos neišsivystymas – visos kalbos sistemos neišlavėjimas, apimantis fonetiką, leksiką ir kalbos gramatinę sandarą (Garšvienė, Ivoškuvienė, 1997; 2003).

Kalbos sutrikimai – žodinės komunikacijos sutrikimas, kai nesugebama gerai suprasti ir išreikšti minčių. Esant šiam sutrikimui, asmens kalbiniai įgūdžiai atsilieka nuo kitų – motorinių, pažinimo ar socialinių įgūdžių raidos (Hallahan, Kauffman, 2003).

Mokyklinis nerimas – mokinio emocinė būseną, neapibrėžtas grėsmės jausmas, išgyvenimas dėl mokymosi nesėkmių (Kutkienė, Mažalskienė, 1996).

² Lietuvių kalbos žodynas. <http://www.lkz.lt/startas.htm> (žiūrėta 2010 12 11).

Nerimas – žmogaus emocinė būseną – neapibrėžtos grėsmės jausmas, kylantis dėl realaus ar įsivaizduojamo pavojaus (Augis, 1993, p. 181).

Nerimas (angl. anxiety) – neapibrėžtos baimės, netikrumo, nepasitikėjimo būseną, kylanti kurioje nors situacijoje, pvz., testuojant. Nuolat pasikartojantis nerimas virsta *nerimastingumu* (Gage, Beliner, 1994, p. 590).

Nerimas – neapibrėžto ar įsivaizduojamo pavojaus ženklas (Martišauskienė, 2004).

Nerimas – emocinė būseną, neapibrėžtas grėsmės jausmas, kylantis dėl realaus ar įsivaizduojamo pavojaus (Kairienė, Žižienė, 2004).

Nerimas – žmogaus emocinė nesmagumo būseną, lydima nuotaikos sutrikimo, kuris pasireiškia dirglumu, pykčiu, dažnais protrūkiais ir somatiniais požymiais bei įtampos simptomais, kuriuos nulemia nuogastavimai dėl galimų klaidų, nesėkmės ar pavojaus (Colman, 2006).

Nerimastingumas – nuolatinis nerimas virstantis asmenybės bruožu (Augis, 1993, p. 181).

Nerimo sutrikimai – psichikos sutrikimai, kurių pagrindinis požymis yra didelis nerimas arba netinkamas elgesys siekiant sumažinti nerimą (Jusienė, Laurinavičius, 2007, p. 351).

Rašymo sutrikimai – dalinis ar visiškas negebėjimas išmokti rašyti, dėl akustinių, optinių, motorinių procesų sutrikimų.

Stresas (angl. stress) – žmogaus būseną, kylanti dėl įvairių ekstremalių poveikių, t.y. stresorių (Augis, 1993, p. 295).

Šiame magistro darbe bus vartojama sąvoka *apraiška*, o *nerimo* ir *nerimastingumo* sąvokos bus vartojamos kaip tapačios.

Magistro darbo struktūra.

Ši magistro darbą sudaro: santrauka lietuvių kalba, įvadas, 2 skyriai, išvados, naudotos literatūros sąrašas (87 šaltiniai), santrauka anglų kalba, priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 6 lentelės ir 8 paveikslai. Prieduose pateikiami anketų pavyzdžiai, darbo būdų suskirstymas, remiantis teorine analize, demografinių kintamųjų histogramos. Darbo apimtis – 51 psl.

1 skyrius. TEORINIAI KALBOS SUTRIKIMŲ IR MOKYKLINIO NERIMO ASPEKTAI

1.1. Kalbos ir jos sutrikimų aptarimas

Kalbos sąvoką Garšvienė ir Ivoškuvienė (1997; 2003) apibūdina kaip sistemą, kuri jungia tris pagrindinius komponentus – fonetiką, leksiką ir gramatiką. Psichologijos žodyne (1993) kalbos sąvoka apibrėžiama trejopai: kaip ženklų sistema; kaip istoriškai susidariusi žmonių bendravimo ir mąstymo priemonė; kaip informacijos perdavimo ir laikymo būdas (Psichologijos žodynas, 1993, p. 133). Hallahan, Kauffman (2003) teigimu, kalba yra idėjų perteikimas naudojantis sutartine simbolių sistema ir laikantis tam tikrą prasmę apibrėžiančių taisyklių.

Ruškys ir Kiliuvienė (2002) nurodo, kad kalba vaikui tampa suvokimo ir mąstymo ugdymo, estetiškos nuostatos formavimo ir socializacijos priemone. Mokėdamas kalbėti, vaikas įgyja galimybę suvokti tikrovės realijas, išmoksta logiškai mąstyti, sintetinti, diferencijuoti savo sumanymus ir veiklą. Daugirdienė (2003) pritardama autoriams teigia, kad kalba yra svarbiausias žmogaus psichinės ir socialinės raidos pasiekimas, įgyjamas bendraujant su kitais žmonėmis. Savalaikis ir tinkamas jos formavimas yra būtina sąlyga visavertei suvokimo, atminties, vaizduoties, mąstymo raidai.

Kalba – tai formalus komunikacijos būdas, apimantis supratimą ir vartojimą ženklų bei simbolių, kuriais reiškiamos mintys. Pasak Garšvienės ir Ivoškuvienės (2003), kalba turi taisykles, kuriomis vadovaujamosi vartojant ženklus ir simbolius taip, kad numatomas pranešimas turėtų tikslią reikšmę. Ikimokykliniame amžiuje, o ir vėliau, dauguma vaikų kalbos taisyklingumą įsisavina girdėdami suaugusiųjų kalbą. Mokykloje pradedama mokytis kalbos taisyklių, kurios glaudžiai susijusios su praktiniu jų taikymu. Galima teigti, kad naudodamasis kalba, kaip ženklų sistema, žmogus turi galimybę bendrauti (komunikuoti) ir perimti iš kartos į kartą sukauptas žinias apie pasaulį bei tobulinti pačią kalbą.

Anot Sidlausko (2005), kalba yra kalbančiojo asmens kūrybinis aktas. Jos priemonėmis asmuo išgyvena praeitį, dabartį ir ateitį. Autoriaus teigimu, kalba yra ne sutartinių ženklų sistema, bet kodas, kuris leidžia žmonėms bendrauti. Kalba tarnauja ne tik sužinojimui apie

tiesioginius interesus ir poreikius. Ji leidžia perteikti universalias idėjas ir tuo būdu imtis kūrybos.

Myers (2000) teigimu, kalba yra ištarti, parašyti ar gestais parodyti žodžiai ir tai, kaip mes juos deriname mąstydami ir bendraudami. Autorius nurodo, kad kalba aiškiausiai parodo mūsų mąstymo galią. Kalba – tai įrankis, padedantis perduoti žinias, mintis ir jausmus žodžiu ar raštu. Žodžių suvokimas iš sudėtingų garsų ar sudėtingų grafinių simbolių ir minčių suvokimas iš žodžių yra aukščiausias sensorinės integracijos lygis. Kalbos dėka, pašnekovui perduodamos mintys, jausmai, valia. Kalbančiojo psichikoje kyla bendri vaizdiniai ir mintys, kurios koduojamos kalbos ženklais pagal gramatikos taisykles ir įgarsinamos artikuliacijos aparatu (Kairienė, Žižienė, 2004).

Gaizelytė (2007) pritardama autoriams kalbą apibūdina kaip minčių transformaciją į prasmingus simbolius, vartojamus kalbant, rašant, bendraujant gestais. Autorė skiria tokius kalbos tipus: impresinę ir ekspresinę kalbą. Impresinė kalba reiškia kalbos suvokimą (kalbinės informacijos priėmimas ir atpažinimas). Ekspresinė kalba apima kalbos išraišką, kuri prasideda nuo minčių, toliau yra vidinė kalba (mintys užkuodajamos kalbos schemomis, iššifruojamos).

Nors dauguma autorių kalbos sąvoką įvardija skirtingai, tačiau išryškėja tendencija, kad kalba – tai pagrindinė bendravimo, komunikavimo priemonė, kuri leidžia pa(si)rinktais žodžiais išreikšti suformuluotas mintis. Pasak Ruškio ir Kiliuvienės (2002), kalba – viena būtinausių sąlygų harmoningai vaiko asmenybės raidai. Ji tobulina vaiko dvasinį pasaulį, įgalina pažinti tikrovę, tautos kultūros paveldėjimo prielaidas. Gimtoji kalba vaikui tampa suvokimo ir mąstymo, ugdymo, estetiškos nuostatos formavimo ir socializacijos priemone. Autoriai pabrėžia, kad vaiko kalba daro įtaką socializacijai, bręstančios asmenybės brandos kultūrinei ir dvasinei saviraiškai. Išugdyta kalba yra vienas svarbiausių vaiko asmenybės brandos požymių, todėl šiai ugdymo veiklos sričiai nuolat skiriama ypač daug dėmesio. Autoriai taip pat nurodo, kad kalbos priemonių skurdumas, siauras žodynas, gramatinių konstrukcijų netikslumas trukdo vaikui aiškiai išsakyti savo mintis, neigiamai veikia pažinimo interesų ir pažintinės veiklos plėtrą, riboja bendravimo su bendraamžiais galimybes ir iniciatyvą. Galima teigti, kad šios priežastys stabdo tolesnę vaiko asmenybės brendimą.

Dauguma vaikų į mokyklą ateina turėdami pakankamai išugdytą kalbą: aiškiai taria kalbos garsus, platus jų žodynas, sudarinėja gramatiškai taisyklingus sakinius, rišliai pasakoja. Tačiau kalbos sutrikimai – gana dažna problema mokykloje. Anot Garšvienės ir Ivoškuvienės (1997; 2003), dalis vaikų turi vienokių ar kitokių kalbos sutrikimų, kurie gali būti mokymosi sunkumų ar ydingos asmenybės priežastis.

Kalbos sutrikimai – tai žodinės komunikacijos sutrikimas, kai nesugebama gerai suprasti ir išreikšti minčių. Esant šiam sutrikimui, asmens kalbiniai įgūdžiai atsilieka nuo kitų – motorinių, pažinimo ar socialinių įgūdžių raidos (Hallahan, Kauffman, 2003, p. 261).

Kalbos sutrikimams priskiriamos kalbos supratimo ir jos vartojimo komunikuojant problemos, atsižvelgiant į tai, kokios naudojamos simbolių sistemos (sakinės, rašytinės ar kt.). Gali būti nukentėjusi kalbos *forma*, *turinys* ir (arba) *funkcija*.

- Kalbos forma – tai garsų deriniai (fonetika), žodžių formų sudarymas (morfologija), ir sakinių sudarymas (sintaksė).
- Kalbos turinys – tai intencijos ir prasmės, kurias žmonės priskiria žodžiams ir sakiniams (semantika).
- Kalbos funkcija – tai kalbos vartojimas komunikuojant. Jai priskiriamas neverbalinis elgesys bei vokalizacija, lemiantys kalbos vartojimo būdą (pragmatika) (Hallahan, Kauffman, 2003).

Ypatingas kalbos pablogėjimas – tai kalbos raidos sutrikimas, atsirandantis dėl atviro neurologinio, sensomotorinio, neverbalinio pažinimo ar socialinių emocijų trūkumo. Vaikai, turintys kalbos sutrikimų, atsilieka nuo savo bendraamžių kalbos vartojimo, kalbos supratimo srityse, kurios padeda įveikti mokymosi ir skaitymo sutrikimus mokykloje³.

Ivoškuvienė, Mamonienė, Pečiulienė, Suveizdienė (1997) nurodo, kad, nustatant kalbos sutrikimą, būtina išmanyti, ką to amžiaus vaikas turi mokėti, kokia turi būti jo kalba, kas tik pradeda formuotis, kas dar vėliau formuosis ir tikslės.

Roth ir Worthington (2005) teigia, kad kalbos sutrikimai paprastai yra klasifikuojami pagal pagrindinius kalbos sistemos komponentus: semantiką, morfologiją, sintaksę, pragmatiką ir fonologiją.

Remiantis pedagogine – psichologine kalbos sutrikimų klasifikacija, ketvirtajai sutrikimų grupei priskiriami kalbos ir kiti komunikacijos sutrikimai. Ikimokyklinio ir mokyklinio amžiaus vaikams būdingesnis kalbos neišsivystymas bei fonologiniai jos sutrikimai.

Kalbos neišsivystymas – tai visos kalbos sistemos neišlavėjimas, apimantis garsų tarimą, leksiką ir kalbos gramatinę taisyklingumą. Skiriami trys neišsivystymo lygiai. Išsamesnį kiekvieno lygmens apibūdinimą pateikia Garšvienė (1993), Ivoškuvienė, Mamonienė, Pečiulienė, Stošiuvienė (2002), Garšvienė, Ivoškuvienė (2003), Palačionienė (2003). *Nežymus* – jis konstatuojamas vaikams, kurių rišlioji kalba iš dalies išplėtotą, pastebimi įvairūs agramatizmai. Joje dar yra nemažai leksinių, semantinių, morfologinių ir fonologinių

³ Ph. D. Program in Speech-Language-Hearing Science. Development Neurolinguistics Lab. *Specific Language Impairment (SLI)*. <http://web.gc.cuny.edu/SpeechandHearing/labs/dnl/sli.htm> (žiūrėta 2009 10 28).

netikslumų. Vaikai atsakinėja į klausimus, sudarinėja pasakojimus pagal paveikslėlius, atpasakoja perskaitytą tekstą ir pan., tačiau užduotis atlieka glaustai. Jų žodynas siaurokas ir netikslus; *vidutinis* – jam būdingi tik šnekamosios kalbos pradmenys. Vaikai bendrauja iškreiptais žodžiais, dažnai nelabai supranta kalbą. Pagal amžių vaikų žodynas labai atsilieka. Autorių teigimu, šiam kalbos neišsivystymo lygiui būdinga gausybė agramatizmų. Vaikai taip pat negali išmokti skaityti ir rašyti, nes neskiria garsų, nepajėgia atlikti garsinės analizės ir sintezės užduočių. Vidutinį kalbos neišsivystymą turintys mokiniai, kalba kelių žodžių sakiniais, išreiškia pagrindines mintis, tačiau be konkrečios situacijos jų kalba ne visada suprantama. Mokiniai yra nepakankamai įvaldę kalbos gramatinius dėsningumus; *žymus* – jam būdinga tai, kad vaikai nekalba arba bendrauja (kalba) garsažodžiais, sutrumpintais, labai iškreiptais žodžiais. Šie vaikai neperima kalbos taisyklių – nederina žodžių pagal skaičius, giminę, nekaito linksniais, t.y., netaiko gramatinių kalbos dėsningumų. Reikšdami norus ir mintis, jie vartoja gestus ir mimiką.

Fonologiniai kalbos sutrikimai. Šie sutrikimai nustatomi ikimokyklinio amžiaus vaikams ir pradinių klasių mokiniams. Pagrindinis fonologinių sutrikimų požymis yra girdimojo suvokimo nepakankamumas. Priežastys gali būti įvairios: oralinė apraksija, akustinė agnozija, gomurio nesuaugimai, cerebrinė patologija ir kt. Dėl neišlavėjusio girdimojo suvokimo mokiniams sunku išmokti skaityti ir rašyti. Howell ir Dean (2001) teigia, kad fonologiniai sutrikimai – tai kalbos mokymosi problema. Vaikams, turintiems fonologinį kalbos sutrikimą, sunkiau sekasi įsisavinti kalbos tarimo taisykles, nei to paties amžiaus įprastinės kalbos raidos vaikams.

Bene didžiausią susirūpinimą mokytojams kelia **skaitymo ir rašymo sutrikimai**, kurie specialistų vadinami disleksijomis, disgrafijomis, o visiškai išmokti skaityti bei rašyti negebėjimas, vadinamas aleksija ar agrafija, pasitaiko rečiau. Anot Garšvienės ir Ivoškuvienės (2003), pirmoje klasėje skaitymo bei rašymo sutrikimai pasireiškia stabiliu nesugebėjimu pažinti, skirti, įsiminti raides, jungti raides į skiemenis, parašyti visas (kad ir neilgo žodžio) raides iš eilės. Vėliau labiau išryškėja kuriai nors disleksijai ar disgrafijai (optinei, akustinei ar kt.) būdingos klaidos.

Apibendrinant galima teigti, kad kalba gali padėti vaikui prisiminti bei susisteminti informaciją ir patirtį. Sutrikus kalbai, netenkama galimybės visapusiškai bendrauti. Dažnai kalbos priemonių skurdumas, siauras žodynas, gramatinių konstrukcijų netikslumas trukdo mokiniui aiškiai išsakyti savo mintis, neigiamai veikia pažintinės veiklos plėtrą, riboja bendravimo su bendraamžiais galimybes ir iniciatyvą.

1.2. Nerimo apraiškos

Pedagoginėje psichologinėje literatūroje, asmens neigiamai emocinei būsenai įvardyti, vartojamos dvi sąvokos: nerimas ir nerimastingumas. Siekiant suprasti, kas yra nerimastingumas, pirmiausia reiktų aptarti, kas yra nerimas, kuris neatsiejamas nuo nerimastingumo.

Nerimas – tai žmogaus emocinė būsena ar neapibrėžtas grėsmės jausmas, kylantis dėl realaus ar įsivaizduojamo pavojaus (Augis, 1993). Kočiūnas (1995) nurodo, kad nerimas neturi apibrėžto objekto, o yra reakcija į neapibrėžtą, įsivaizduojamą, nežinomą, neatpažįstamą grėsmę. Nerimo esmė – vidinis asmenybės konfliktas. Jam taip pat būdinga lėta eiga – jis linkęs užsitęsti, nuolat kartotis arba tapti ilgai trunkančia būseną. Nerimą sukelia grėsminga, neįveikiama situacija, neišsąmoninti konfliktai, vienas kitam priešingi motyvai (Augis, 1993).

Nerimą galima įvardinti kaip vieną iš nemaloniausių emocijų. Greenberger ir Padesky (2000) teigia, kad žodis „nerimas“ apima daugelį sutrikimų: fobijas, panikos priepolius, potrauminius stresinius sutrikimus, obsesinius – kompulsinius sutrikimus arba įkyrias būsenas ir bendrąjį nerimastingumą. Panašiai nerimą įvardija ir Fürst (1998), kuri teigia, jog tai būsena, kai žmogus nemato išeities ir yra susijaudinęs. Visi neurotikai jaučia nerimą, tačiau ne kiekvienas nerimas yra neurotinis. Jausti nerimą iškilus grėsmei – gyvybiškai būtinas gebėjimas. Autorė tai vadina realiąja baime. Nerimo neurozės pagrindinis simptomas – nerimas, o kai imama bijoti konkrečių dalykų ar situacijų – tai jau fobija (Fürst, 1998).

Yra autorių, kurie nerimo sąvoką įvardija panašiai. Martišauskienė (2004), pritardama Augiui (1993), nerimą apibūdina kaip neapibrėžto ar įsivaizduojamo pavojaus ženklą. Pasak autorės, būna adaptyvios ir dezadaptyvios reakcijos. Adaptyviosios skatina veiklos produktyvumą, nedidelis nerimas yra naudingas ir padeda pasiekti geresnių rezultatų. Dezadaptyviosios nerimo reakcijos sutrikdo žmogaus santykius su aplinka, veiklos efektyvumą. Jos gali sukelti ir neurozę. Fürst (1998) išskiria tokias neurozių formas:

- įkyriųjų būsenų neurozė (anankazmai);
- nerimo neurozė;
- fobijos;
- konversinės neurozės;
- psichovegetacinis išsekimo sindromas (vegetacinė distonija);
- anoreksija.

Clarkson (2005) nerimą įvardija kaip vieną iš baimės rūšių ir nerimą apibūdina kaip vidutiniškai arba ilgai trunkančią emocinę būseną, pasireiškiančią neapibrėžtu grėsmės jausmu. Pasak autoriaus, dažniausiai nerimaujama dėl to, kas gali įvykti ateityje arba įvyko praeityje. Jis taip pat nurodo, kad nuo baimės nerimas skiriasi pavojaus nekonkretumu. Clarkson pabrėžia, kad bijoti ir nerimauti yra normalu. Jei nebūtų baimės, mes nepatirtume malonumo užplūdus

adrenalinui įveikiant sunkumus. Tačiau autorius nurodo ir neigiamą šio jausmo pusę: labai dažnai baimės trukdo įgyvendinti svajones arba gyventi visavertį gyvenimą.

Nerimas užima vieną svarbiausių vietų tiek įvairių gyvenimo problemų psichodinamikoje, tiek psichopatologijoje, t.y. pasireiškiant įvairiems simptomams.

Martinkienės, Galiausko, Bandžiulienės (2006) teigimu, nerimo atsiradimas dažniausiai siejamas su tam tikrų galvos smegenyse esančių cheminių medžiagų (vadinamų neuromediatoriais), apykaitos pokyčiais. Anot autorių, psichodinaminė ligos vystymosi teorija teigia, kad įprastinis nerimas signalizuoja apie suintensyvėjusius pasąmonėje glūdinčius impulsus, o tais atvejais, kai nerimo lygis viršija organizmo prisitaikymo galimybes, vystosi nerimo ar kiti neuroziniai sutrikimai. Kai kurie mokslininkai teigia, kad vaikai išmoksta jausti nerimą, kopijuodami nerimastingas tėvų reakcijas.

Nerimas psichologijoje apibrėžiamas, kaip žmogaus emocinė nesmagumo būseną, lydima nuotaikos sutrikimo, kuris reiškiasi dirglumu, pykčiu, dažnai jų potūriais, ir somatinių požymių bei įtampos simptomų, nulemtų nuogąstavimų dėl galimų klaidų, nesėkmės ir pavojaus (Colman, 2006). Kartais nerimas pabrėžiamas kaip subjektyviai nemaloni emocinė būseną. Greenberger ir Padesky (2000) nurodo, kad jį gaubia suvokimas, jog gresia pavojus, vienaip ar kitaip esame nesaugūs ir pažeidžiami. Šiai nuomonei pritaria ir Campbell (2006), kuris teigia, kad nerimas – tai daugialypis konstruktas, kurį sudaro pažintinės/subjektyvios psichologinės ir elgsenos rodikliai. Nerimas – tai baimės ir įtampos suvokimas, kai laukiama vidinio ar išorinio pavojaus.

Bortkevičienė (2008; 2009) teigia, kad nemalonius išgyvenimus, kurių mes vadiname nerimu, siejamas su nesėkmės ir pavojaus nuojauta. Nerimas gali sukelti skausmingų abejonių: *O jeigu aš nesusidorosiu su užduotimi?* Pasak autorės, nuolatinė įtampa gali sukelti pernelyg didelį susirūpinimą, neapibrėžtą nerimą, kai imama bijoti visko. Tokio neapibrėžto nerimo patys jau negebame valdyti.

Nerimas yra dažna žmogaus išgyvenama emocija. Žmogus nerimą patiria gana dažnai. Beveik kiekvienas nerimauja prieš egzaminą, kai reikia kalbėti prieš klasę ar auditoriją. Toks nerimas skatina žmogų susidoroti su kasdienio gyvenimo iššūkiams. Įveikęs sunkesnę situaciją žmogus darosi stipresnis, turtėja jo gyvenimo patyrimas. Tačiau nerimas dažnai trikdo žmogaus gyvenimą, kenkia vaiko asmenybės raidai, sukelia tiek psichinę, tiek fizinę kančią. Pasak Diomšinos (2009), *nerimas* yra reakcija į tokius vidinius pojūčius kaip grėsmė, sutrikimas, nesaugumas, nepasitikėjimas kitais. Tai lyg signalas, kuris įspėja apie pavojų.

Psichiatrai nerimą apibrėžia kaip laukimą kažko negera, kaip vidinę įtampą. Tačiau negalima vienareikšmiškai tvirtinti, kad nerimas yra blogas dalykas. Paprastose situacijose ši būseną padeda susikaupti ir siekti užsibrėžto tikslo. Šiek tiek nerimo gyvenime tiesiog būtina,

kad galėtume prisitaikyti prie aplinkos. Galima sakyti, kad nerimas – tai emocija, kurią reikia valdyti.

Diomšina (2009) remiasi Richardu Danu, kuris teigia, kad nerimas – tai vidinė subjektyviai nemaloni būseną, kai žmogus jaučia įtampą, negali susikaupti, jį vargina fiziologiškai nemalonūs pojūčiai, raumenų įtampa. Myers (2000) nerimą vadina mūsų kasdienės patirties dalimi.

Kartais svarbūs gyvenimo įvykiai didina nerimą. Būseną, kai nerimas yra per didelis, trukdo veikti ir trikdo ryšius su aplinkiniais, vadinama nerimo sutrikimu (Myers, 2000; Clarkson, 2005). Tuomet vargina nekontroliuojamas jausmas, kurį neretai lydi įtampa. Clarkson (2005) nurodo, kad nerimas gali atsirasti artėjant kokiam nors nemaloniam įvykiui, susiklosčius slogiai ar bauginančiai situacijai. Myers (2000), Greenberger ir Padesky (2000), skiria tris nerimo sutrikimų tipus: *generalizuotas nerimas*, kai pacientas jaučia nepaaiškinamą įtampą ir neramumą; *fobiniai sutrikimai*, kai žmogų kankina neracionali konkretaus objekto ar situacijos baimė; *obsesinis – kompulsinis sutrikimas*, kai žmogų kamuoja pasikartojančios mintys ar veiksmai.

Nuolat diskutuojama apie nerimo ir baimės ryšį. Nerimas panašus į **baimę**, nes tai reakcija į pavojų (Kočiūnas, 1995), tačiau nuo baimės nerimas skiriasi tuo, kad nerimas neturi apibrėžto objekto, o baimė visada siejasi su konkrečiu objektu aplinkoje (asmeniu, daiktu, įvykiu). Baimė turi ir savo biologinę prasmę, nes apsaugo nuo daugelio pavojų. Be baimės jausmo, taptume lengvai pažeidžiami. Žukauskienės (2007) teigimu, baimės paprastai yra trumpos ir praeinančios, kai kurios būdingos tam tikro amžiaus vaikams.

Riemann (2004) teigimu, baimė yra signalas ir įspėjimas apie pavojus, kartu ji yra iššūkis arba impulsas ją įveikti. Autorius taip pat nurodo, kad baimė yra mūsų egzistencijos dalis, kurioje atsispindi mūsų priklausomybės ir žinojimas, kad esame mirtingi. Nors baimė yra neišvengiama mūsų gyvenimo dalis, tai nereiškia, kad nuolat ją jaučiame. Tačiau atrodo, kad ji visada čia ir kiekvieną akimirksnį, atitinkamai susiklosčius vidinėms ar išorinėms aplinkybėms, gali išlikti mūsų sąmonėje.

Carrivick – Zimmerman (2008) baimę įvardija kaip emociją, be kurios nebūtų išlikusi žmonija. Tačiau neretai ji trukdo normaliai funkcionuoti. Kai baimė apsaugo nuo pavojaus, ji veikia kaip teigiama jėga, tačiau, kai trukdo atrasti naujus dalykus, tampa našta. Anot Pundzevičienės (2008), baimė – tai reakcija į pavojų (realų ar įsivaizduojamą) ir ji itin svarbi siekiant išgyventi. Autorės teigimu, reaguoja visas organizmas: pojūčiai tampa aštresni, širdis pradeda plakti greičiau, padažnėja kvėpavimas, prakaituoja delnai.

Vieni autoriai sąvokas, baimė ir nerimas, sutapatina, kiti – skiria. Pasak Bortkevičienės (2009), baimė – tai laukimas kažko konkretaus, kas turi atsitikti. Nerimas – rūpinimasis

nenumatytais įvykiais. Anot autorės, specialistai skiria tris nerimo formas. Tai nerimas dėl likimo ir mirties; tuštumos ir gyvenimo prasmės; kaltės ir pasmerkimo. Reidas (2010) nerimą apibūdina kaip jaudulį, nežiūrint įgaunamo pobūdžio ar pasiekiamo aktyvumo laipsnio. Nerimaujantis žmogus autoriaus įvardijamas kaip paprasčiausiai besijaudinantis. Anot autoriaus, nerimas yra jaudulys, vadinasi ir baimė, pasireiškianti vaikams nuo pirmųjų gyvenimo dienų. Baimė yra įgimta visiems žmonėms. Ji yra pirmyn eiti skatinantis mechanizmas, raginantis kvėpuoti, kad žmogus neuždustų, ir, priešingai – kaip stabdomasis veiksnys. Baimė yra sudedamoji išlikimo instinkto dalis ir šiandieną. Pasak Reido (2010), mes gyvi tik dėl to, kad ji gerai atliko savo vaidmenį. Kaip ir baimė, nerimas parengia imtis aktyvių veiksmų atsidūrus nenumatytose situacijose. Nerimo nebuvimą galima laikyti nepasirengimo staigmenoms rodikliu.

Nerimui artima būseną yra **stresas**. Wrześniewski, Chylińska (2004) stresą įvardija kaip nespēcifinę organizmo reakciją į įvairius kenksmingus/žalingus stimulus. Pasak autorių, stresas apima visus tris emocijų aspektus: pažintinį, elgesio ir vegetacinį – somatinį. Šiuolaikinėje psichologijoje, stresas dažniausiai apibūdinamas kaip savotiškas sąryšis tarp individo ir aplinkos.

Luskin, Pelletier (2008) teigimu, stresas – tai natūralus ginklas, kurio mes griebiamės susidurdami su gyvenimo reikalavimais; tai atsakas į visus kasdienybės iššūkius – protinis, fizinis, emocinis ir dvasinis. Autorių atliktas mokslo tyrimas parodė, kad patį didžiausią stresą kelia tie įvykiai, kurie žmonėms atrodo nevaldomi arba nenuspėjami. Smith, Jaffe–Gill, Segal (2009) stresą įvardija kaip normalų fizinį atsaką į įvykius, kurie priverčia žmogų jausti grėsmę ar jaudulį. Pasak autorių, daugeliui žmonių stresas yra toks įprastas, kad tampa jų gyvenimo dalimi. Ši būseną ne visada būna bloga. Kartais mažos streso „dozės“ po įtampos padeda pasijusti geriau.

Trumpalaikis stresas gali būti naudingas, nes laiku mobilizuoja imuninę sistemą. Antikūniai, organizmo *gynėjai*, ypač jautrūs stresinėms situacijoms. Tūkstantmečių bėgyje išgąstis, baimė ar pyktis perspėja kūną: *Dėmesio! Pavojus!* Mums į pagalbą ateina imuninės ląstelės, kurios, pavyzdžiui, sumažina atviros žaizdos užkrėtimo pavojų, greičiau ją užgydo.

Įrodyta, kad ilgalaikis, chroniškas stresas slopina organizmo imuninę sistemą. Nuo nuolatinės įtampos ji laikui bėgant ima šlubuoti ir kai prireikia pagalbos, organizmas jau neįstengia patikimai apsiginti.

Kartais nerimas apima ir dėl paprasčiausių dalykų. Pasak Bortkevičienės (2009), tai – asmeninis nerimas. Paprastai didelis asmeninis nerimas susijęs su tokiais žmogaus būdo savybėmis kaip nepasitikėjimas savimi, priklausomybė nuo aplinkinių nuomonės ir neryžtingumas. Kita vertus, būtent padidėjęs nerimas verčia žmones labiau jausti atsakomybę bei aplinkinių būseną. Tuomet žmogus nekonfliktuoja ir stengiasi išvengti pavojaus, daug kartų

pasverdamas kiekvieną savo sprendimą. Be to, nerimas gali būti reakcija į konkrečią situaciją, kai žmogus nežino, kas atsitiks. Tokia būseną vadinama situaciniu nerimu. *Situacinis nerimas* atspindi žmogaus būseną tam tikru momentu, o nuolatinis nerimas virsta asmenybės bruožu – nerimastingumu (Augis, 1993).

Nerimastingumas – tai asmenybės bruožas, gana pastovi savybė, o nerimas – būseną, t.y. laikina savybė. Nerimastingumas reiškia bendrą polinkį jausti daugelio aplinkybių grėsmę. Nerimo būseną yra susijusi su ypatingomis situacijomis (Gage, Beliner, 1994). Autoriai nerimą apibūdina kaip neapibrėžtą baimės, netikrumo, nepasitikėjimo būseną, kylančią kurioje nors situacijoje. Nuolat besikartojantis nerimas virsta nerimastingumu. Augis (1984) nerimo būseną apibūdina kaip žymią psichinę įtampą, kuri atsiranda tada, kai ją sukeliantys stimulai arba sąlygos individui nežinomi. Anot autoriaus, nerimastingumas – tai atspindys tos patirties, kuri nulemia individualius nerimo kilimo skirtumus, kitaip tariant, tai polinkis suvokti kai kurias tipiškas situacijas kaip pavojingas ir reaguoti į jas nerimo būseną. Nerimastingumas, kaip teigia Augis (1984), yra bene pagrindinis asmenybės struktūros darinys, sąlygojantis psichinės įtampos pasireiškimą dažnumą bei intensyvumą.

Nerimastingumas susideda iš kelių sutrikimų, tokių kaip nervingumas, baimė, nuogąstavimas ir nerimas. Šie sutrikimai daro įtaką žmogaus elgesiui ir savijautai bei gali sukelti rimtus fizinius simptomus. Nerimastingumas laikomas tokia problema, kai simptomai sutrikdo asmens miegą bei kitas funkcijas⁴. Kaffemanienė ir Tereikienė (2003) nerimastingumą įvardija, kaip individualų psichologinį ypatumą, kuris pasireiškia polinkiu perdėtai jaudintis įvairiose situacijose.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad dauguma autorių nerimą apibūdina kaip žmogaus nemalonią emocinę būseną dėl realaus ar įsivaizduojamo pavojaus. Tokia emocinė būseną daro teigiamą ir neigiamą įtaką situacijose. Optimalaus lygio nerimas yra būtinas atliekant bet kokį darbą. Jis didina žmogaus aktyvumą, išjudina organizmo potencines galimybes ir skatina siekti geresnių darbo rezultatų. Tuo tarpu didelis nerimas ar ilgalaikė jo būseną užblokuoja mąstymą, sumažina mąstymo koncentraciją ir teigiamo sprendimo priėmimo galimybę. Nuo nerimo neatsiejamas ir nerimastingumas. Nerimo būseną gali kilti kiekvienam, o nerimastingas žmogus nerimą jaučia nuolat, todėl galima teigti, kad toks asmuo linkęs pervertinti pavojų, jautriai reaguoja į smulkmenas, dažnai atsiduria konfliktinėse situacijose, nuolat tikisi, kad atsitiks kažkas nemalonaus.

Pileckaitė – Markovienė, Stanišauskaitė (2005) teigia, kad norint ugdyti laisvą, kūrybingą mokinio asmenybę, psichologinį atsparumą ir plėsti jo ribas socialinėje aplinkoje,

⁴ What is Anxiety? Anxiety Symptoms and Causes. *Medical News Today*.

<http://www.medicalnewstoday.com/info/anxiety/what-is-anxiety.php> (žiūrėta 2010-07-08).

svarbu sukurti tinkamą, palankią psichologinę atmosferą mokykloje, apsaugant mokinius nuo įtampos, neigiamos aplinkos. Gudžinskienė (2000) pabrėžia, kad viena iš sąlygų mokinių mokykliniam nerimastingumui ir nuovargiui mažinti bei protiniam darbingumui išlaikyti – pedagoginio proceso įdomumas, lankstumas, patrauklumas. Tinkamai suorganizavus protinį darbą bei sukūrus palankią mokymosi aplinką, galima tikėtis efektyvesnių mokymosi rezultatų. Viena iš sąlygų, kuriančių palankią psichologinę atmosferą klasėje, yra darbo būdų ieškojimas, kurie padėtų sumažinti ar net įveikti mokinių mokyklinį nerimą.

Gailienė, Bulotaitė, Sturlienė (1996) nurodo, kad neadekvatus savęs vertinimas sudaro palankias sąlygas neigiamoms emocijoms, tokioms kaip nerimas ar baimė, formotis. Mažesnių gebėjimų mokiniai dažniau linkę save nuvertinti. Jie nepasitiki savimi, jautriai reaguoja į kritiką, nerimauja dėl galimų nesėkmių. Autorės pabrėžia, kad siekiant suformuoti teigiamą mokinių savęs vertinimą ar sumažinti mokyklinį nerimą, labai svarbu yra subalansuoti teigiamus ir neigiamus vertinimus, kritikuoti konkrečius veiksmus ar užduočių atlikimo būdą, o ne mokinio asmenybę. Autorės teigia, kad kuriant palankią psichologinę atmosferą klasėje, svarbu pedagogams būti kantriems ir tolerantiškiems, leisti mokiniams suprasti, kad kartais, atliekant užduotis, yra normalu suklysti. Pedagogai taip pat turėtų dažniau atkreipti dėmesį į nedidelius mokinių, ypač silpnesnių, pasiekimus, atskleisti bendraamžiams teigiamus šių mokinių bruožus ar poelgius, ilgesnes bei sudėtingesnes užduotis skaidyti dalimis, kad mokiniai greičiau pajustų sėkmę ir pan. Apibendrinus galima daryti išvadą, kad pagyrimai bei padaršinimai būtini kiekvienam. Jie skatina veikti, tobulėti ir siekti geresnių rezultatų.

Žukauskienė (1999) teigia, kad bendravimas su bendraamžiais suteikia vaikams galimybę išmokti taikiai, konstruktyviai spręsti konfliktus ir stiprinti tarpusavio ryšius. Geri santykiai su bendraamžiais apsaugo nuo įvairių stresų.

Nasvytienė (2005) nurodo, kad psichologai siūlo keletą nerimo ir baimės įveikimo būdų, kuriuos galima suskirstyti į tris grupes: *modeliavimas* – prisiminus, kad socialinio mokymosi keliu vaikas gali išmokti nerimauti ar bijoti, siūloma pasinaudoti analogišku būdu problemai sumažinti ar visai jai įveikti. *Sisteminė desensitizacija/ laipsniškas jautrumo mažinimas* – šiuo atveju vaikas palaipsniui pratinamas susitikti su baimę ar nerimą keliančiu stimulu. *Savikontrolės pratybos* – vaikai gali sau padėti išmokę 1) atsipalaiduoti, 2) teigiamai pastiprinti save, 3) kryptingai įsivaizduoti. Autorė nurodo, kad galima pamokyti vaikus/mokinius taisyklingo kvėpavimo, kuris padeda atsipalaiduoti ir sumažinti nerimą. Taip pat skatinti jį pasidalinti su tėvais, auklėtoju ar psichologu savo nerimu bei vaizduotėje kurti kryptingus vaizdinius, kurie vaikui padėtų atgauti pasitikėjimą savimi.

Clarkson (2005), Luskin, Pelletier (2007), Carnegie (2009) pabrėžia, kad norint išvengti nerimo, reikia stengtis kuo daugiau galvoti apie dabartį, branginti ir vertinti tai, ką turi, ir nesijaudinti dėl ateities, sužinoti bei užsirašyti, kas kelia nerimą, analizuoti savo rūpesčius.

Dehner, Dehner (2007), Carnegie (2009) teigia, kad siekiant sėkmingiau įveikti sunkias situacijas, svarbu *pasitikrinti savo mintis*. Autoriai siūlo užsirašyti, kokius jausmus sukelia vienos ar kitos situacijos. Tačiau stresą sukelia ne vien neigiamas savo gebėjimų vertinimas. Stresą ir įtampą žmogus patiria netgi tuomet, kai jis neigiamai vertina kitus žmones arba situaciją.

Luskin, Pelletier (2007) pabrėžia, kad tinkamas kvėpavimas padeda žmogui nusiraminti, didėja psitikėjimas savimi, sumažėja įtampa. Diafragminis kvėpavimas mažina įtampą raumenyse, leidžia kūnui atsipalaiduoti ir jausti teigiamas emocijas.

Reidas (2009), kaip būdą suvaldyti baimę, įvardija piešimą. Autorius teigia, kad įvardydami ir nupiešdami savo baimes, vaikai jas pradeda valdyti, jos dingsta net nespėjus to suvokti. Jis taip pat pabrėžia, kad labai svarbu skatinti vaiką suprasti, kad normalu nebūti tobulam, jausti nusivylimą, nebūti kompetetingam visose srityse.

Apibendrinant galima teigti, kad dauguma autorių išskiria panašius darbo būdus nerimui, stresui įveikti.

1.3. Mokyklinio nerimo ir mokymosi sąsajų aptarimas pedagoginėje psichologinėje literatūroje

2008 m. Bendrosiose programose⁵ daug dėmesio skiriama ugdymo procesui, kuris būtų paremtas humanistiniais principais. Numatoma organizuoti ugdymo procesą taip, kad mokinys įsitrauktų į aktyvų ir sąmoningą mokymąsi bei ypač daug dėmesio skiriant mokymuisi mokytis.

Gage ir Beliner (1994) mano, kad mokykla yra maža visuomenė, sukurianti socialinį klimatą, kuris turi motyvus formuojantį poveikį. Šis klimatas veikia mokinių motyvaciją mokymuisi.

Railienė (1997) teigia, kad pagrindinis mokyklos tikslas yra ne vien teikti žinias, bet ir ugdyti žmogų, gebantį pažinti. Pabrėžiama, kad humanistinio ugdymo svarba yra noras mokytis ir išmanymas kaip mokytis. Svarbu ir tai, kad tarp ugdytojų ir ugdytinių turi būti teigiama sąveika. Mokinys mokosi tik tada, kai jis nejaučia baimės ar nerimo. Tačiau jei mokinys mokykloje nuolatos patiria nesėkmes, formuojasi žemas savęs vertinimas, neigiamas požiūris į mokymąsi. Visa tai, be abejo, sudaro sąlygas mokinių mokykliniam nerimui pasireikšti.

⁵ Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos. *Švietimo plėtotės centras*. <http://www.pedagogika.lt/index.php?-469374926> (žiūrėta 2010-07-29).

Kai kurie autoriai (Kutkienė, Mažalskienė, 1996) vaiko neigiamai emocinei būsenai mokykloje apibrėžti vartoja *mokyklinio nerimo* sąvoką; kitiems (Beresnevičienė, Markovienė, Eidukevičius, 1999; Pileckaitė – Markovienė, 2001; Gudžinskienė, 2001; Barkauskaitė, 2001; Ališauskas, Gerulaitis, 2003; Ališauskas, 2004) artimesnė mokyklinio nerimastingumo apibrėžtis.

Kutkienė, Mažalskienė (1996) mokyklinį nerimą apibūdina kaip mokinio emocinę būseną, neapibrėžtą grėsmės jausmą, išgyvenimą dėl mokymosi nesėkmių. Kaffemanienės, Tereikienės (2003) nuomone, dažniausiai nerimastingumas sustiprėja vaikui išgyvenant vidinį konfliktą. Jį gali išprovokuoti įvairios situacijos, neadekvatūs, pernelyg griežti, prieštaringi, žeminantys reikalavimai, vaiko priklausymo nuo suaugusiųjų akcentavimas. Remiantis šių ir daugelio kitų autorių nuomone, galima daryti prielaidą, kad nerimą formuoja daugelis veiksnių: vertinimo sistema, santykiai su mokytoju, santykiai su bendraamžiais, savęs vertinimas ir kt.

Fisher, Allen, Kose (1996) teigia, kad nerimas yra panašus į vaikų, patiriančių mokymosi sunkumų, vaidmens atlikimą socialiniame gyvenime įvairiose srityse. Aukštas nerimo lygis labiau pasireiškia mokiniams, kurie patiria mokymosi sunkumus, nei tiems, kurie jų nepatiria. Taip pat vaikai, turintys mokymosi sunkumų, bendraamžių grupėje yra mažiau priimti nei tie vaikai, kurie nepatiria mokymosi sunkumų. Tai leidžia daryti prielaidą, kad dėl šios priežasties mokiniai gali jausti nerimą, nepasitikėjimą savimi, bus žemas savęs vertinimas mokinių, turinčių mokymosi sunkumų.

Ouspensky (2004) baimę ir nerimą įvardija kaip neigiamas emocijas, kurios niekada neišnyks. Autorius teigia, kad jos gali būti įveiktos ir gali išnykti tik mokyklinių žinių ir mokyklinių metodų pagalba. Kova su neigiamomis emocijomis (baimė ir nerimu) yra mokyklinio paruošimo dalis, ir ji labai artimai susieta su mokykliniu darbu.

Pasak Pileckaitės – Markovienės (2004), vidurinės vaikystės (6 – 11 gyvenimo metai) amžiaus vaikams būdingos tam tikros baimės. Vaikai, kurie iki mokyklos neįgijo bendravimo su bendraamžiais ir suaugusiais patirties, yra nepasitikintys savimi, nerimauja, kad gali nepatenkinti suaugusiųjų lūkesčių, patiria adaptacijos mokykloje problemų ir bijo mokytojų. Šio nerimavimo pagrindas yra baimė suklysti, kvailai pasielgti ir būti išjuoktam. Labiausiai tokie vaikai bijo atsakinėti prie lentos, nes būtent ten labiausiai pasireiškia jų bejėgiškumas. Autorė pabrėžia, kad mokyklos baimę sukelia konfliktas su bendraamžiais, atsiranda fizinės agresijos savo atžvilgiu baimė. Ypač tai būdinga emociškai jautriems, socialiai ir pedagogiškai apleistiems vaikams. Remiantis autorės nuomone, kalbos sutrikimų turinčius vaikus, būtų galima įvardinti kaip emociškai jautrius asmenis, kurie išgyvena mokyklinį nerimą, pasireiškiantį perdėtu rūpesčiu dėl mokymosi, blogo pedagogų įvertinimo ar klasės draugų nesupratimo.

Atlikta tyrimų, skirtų specialiųjų poreikių turinčių vaikų mokykliniam nerimui įveikti (Ališauskas, 2004; Kaffemanienė, Ivoškutė, 2005). Pradėjusį lankyti mokyklą veikia nauja aplinka, nepažįstami žmonės, mokytojai ir bendraamžiai. Vaikai, turintys specialiųjų ugdymosi poreikių, susiduria su specifiniais mokymosi ir bendravimo sunkumais, kurie neigiamai veikia jų asmenybės vystymąsi ir adaptaciją mokykloje. Ambrukaitis (2004) nurodo, kad specialiųjų ugdymosi poreikių turintys mokiniai sudaro apie 9% visos Lietuvos mokinių populiacijos, iš kurių didžiausia dalis (60%) yra mokiniai, turintys kalbos trūkumų.

Kalbos ir kitų komunikacijos sutrikimų turinčių mokinių yra kiekvienoje mokykloje. Kai kurie autoriai (Glass, 2002; Garšvienė, Ivoškuvienė, 2003; Hallahan ir Kauffman, 2003; Makauskienė, 2004) pabrėžia, kad žymesnių kalbos sutrikimų turintys mokiniai mokykloje neretai pajuokiami, jaučiasi svetimi, nepasitiki savimi. Makauskienės (2004) teigimu, mokiniai turintys kalbos ir komunikacijos sutrikimų, susiduria su specifiniais mokymosi ir bendravimo sunkumais, o patiriama bendraamžių kritika bei paties pastebėjimai, kad kalbà ne tokia, kaip kitų, nesėkmingi bandymai įveikti kalbos trūkumus sukelia nepasitenkinimo savimi jausmą, skatina uždarumą ir nenorą bendrauti.

Pastaruoju metu Lietuvoje atliekami tyrimai, kuriuose analizuojama mokinių savijauta mokykloje bei mokyklinis nerimas. Pileckaitė – Markovienė (2001) tyrė pradinių klasių mokinių mokymosi motyvaciją, psichologinę savijautą ir mokyklinį nerimastingumą. Taip pat atlikta keletas tyrimų apie mokinių mokyklinio nerimo ir mikčiojimo ryšį (Ivoškuvienė, Radavičienė, 2007; Ivoškuvienė, Makauskienė, 2009). Makauskienė (2004) ir Vinikaitytė (2007) atliko tyrimus apie vaikų, turinčių kalbos ir kalbėjimo sutrikimų, savęs vertinimo ypatumus. Nustatyta, kad žemą savivertę turi mokiniai, kurie mokykloje išgyvena psichologinę įtampą, stresą ar nerimą. Tačiau tyrimų apie mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, ir mokyklinio nerimo įveikimą, yra labai mažai.

Galima daryti prielaidą, mokymąsis mokykloje yra įvairiapusiškas ir labai svarbus procesas, todėl bet koks sutrikimas veikia vaiko charakterį, asmenybės raidos ypatumus, savęs vertinimą. Ypač vaikai, turintys kalbos sutrikimų, neretai patiria mokymosi sunkumų ir dažniau girdi neigiamus bendraamžių ir pedagogų vertinimus, kurie gali turėti įtakos mokymosi procese, bei jo rezultatams ir skatina mokyklinį nerimą.

2 skyrius. MOKINIŲ, TURINČIŲ KALBOS SUTRIKIMŲ, NERIMO APRAIŠKOS IR JŲ ĮVEIKIMO BŪDAI

2.1. Tyrimo metodika

Mokinių mokykliniam nerimastingumui tirti pasirinktas standartizuoto tipo anketinės apklausos metodas. Anketą sudaro du blokai: 1) duomenų apie tyrimo dalyvius blokas (lytis, klasė); 2) klausimai, kuriais tiriamas mokinių mokyklinis nerimas. Buvo naudotasi B. Fillips testu (Porob, 2004). Mokinių nerimo lygis vertinamas pagal aštuonis nerimo faktorius: 1) *bendras mokyklinis nerimas* – išreiškiantis emocinę būseną kiekvieno mokinio individualiai, susijusią su visu gyvenimu mokykloje (2, 3, 7, 12, 16, 21, 23, 26, 28, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58 anketos klausimai); 2) *socialinis stresas* – mokinio emocijų įvertinimas, jo socialinėje aplinkoje (ypač atkreipiamas dėmesys į santykius su bendraamžiais) (5, 10, 15, 20, 24, 30, 33, 36, 39, 42, 44 anketos klausimai); 3) *frustruotas sėkmės poreikis* – poreikis trukdantis mokiniui plėtoti poreikį siekti aukštų rezultatų (1, 3, 6, 11, 17, 19, 25, 29, 32, 35, 38, 41, 43 anketos klausimai); 4) *saviraiškos baimė* – kai negatyvios emocijos kliudo atsiskleisti kitiems, parodyti savo gebėjimus (27, 31, 34, 37, 40, 45 anketos klausimai); 5) *žinių tikrinimo baimė* (2, 7, 12, 16, 21, 26 anketos klausimai); 6) *baimė nepatenkinti lūkesčių* – baimė savo mokymosi rezultatais, poelgiais ir mintimis neatitikti kitų lūkesčių, ir iš to kylantis nerimas dėl galimų negatyvių vertinimų (3, 8, 13, 17, 22 anketos klausimai); 7) *žemas fiziologinis pasipriešinimas stresui* – sumažėjęs charakterio prisitaikymas stresoriams, padidėjusi galimybė neadekvačioms, destruktinėms atsakomosioms reakcijoms (9, 14, 18, 23, 28 anketos klausimai); 8) *santykių problemos ir baimės su mokytojais* – santykių su mokytojais baimė ir problemos kaip bendro negatyvaus emocinio fono, mažinančio mokymosi sėkmę (2, 6, 11, 32, 35, 41, 44, 47 anketos klausimai). Respondentams pateikti 58 uždaro tipo klausimai (žr. 1 priedą). I – IV klasių mokiniams tyrėjas garsiai skaito klausimą, pakomentuoja, o respondentai pažymi jiems tinkamą atsakymą. V – VIII klasių mokiniai savarankiškai skaito klausimus ir į juos atsako. Kilus klausimams, tyrėjas į juos atsako.

Siekiant nustatyti, kokie darbo būdai padėtų įveikti ar sumažinti mokinių mokyklinį nerimą, atsiradusį dėl kalbos sutrikimų, buvo pasirinktas pusiau uždaro tipo anketinės apklausos metodas pedagogams (žr. 2 priedą). Anketą sudaro trys klausimų grupės: 1 *grupė* – demografiniai duomenys (lytis, išsilavinimas, pedagoginio darbo stažas, mokykloje dėstoma disciplina, klasės, su kuriais dirbama mokykloje, bei ar yra mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, kurioje dėsto pedagogai; 2 *grupė* sudaro 2 – as, 3 – ias ir 4 – as klausimai apie kalbos sutrikimų turinčių mokinių mokyklinio nerimo įtaką mokymuisi; 3 *grupė* – 33 darbo būdai, kurie tikėtina padėtų įveikti ar sumažinti mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, nerimą. Teorinės analizės metodu darbo būdai suskirstyti į keturias kategorijas. Remiantis duomenų patikimumo rodikliu ($p \leq 0,05$), rezultatų analizei buvo atrinktas 21 darbo būdas (žr. 3 priedą). Apibendrinus duomenis paaiškės, kokius darbo būdus dažniausiai taiko pedagogai, siekdami įveikti mokyklinį nerimą, kuris atsiranda dėl kalbos sutrikimų.

2.2. Respondentai

Tyrimui buvo atrinkti Šiaulių, Raseinių, Laukuvos, Vilniaus, Kelmės, Kruopių, Skuodo bendrojo lavinimo mokyklų I – VIII klasių mokiniai. Viena grupė mokinių – turintys kalbos surikimų, antra grupė – to paties amžiaus įprastinės kalbos raidos mokiniai. Imtis sudaryta remiantis patogia atsitiktine atranka. Remiantis statistikos duomenimis⁶, Lietuvoje 2008/2009 metais bendrojo lavinimo klasėse mokėsi 25472 mokiniai, turintys kalbos ir kitos komunikacijos sutrikimų. Pritaikant Paniotto⁷ formulę ir atsižvelgiant į 5 % paklaidą, pasirinktas imties tūris: 300 respondentų, turintys kalbos sutrikimų bei 200 – įprastinės kalbos raidos mokinių. Respondentai atrenkami remiantis savanoriškumo kriterijumi.

Iš viso mokiniams, turintiems kalbos sutrikimų, buvo išdalinta 300 anketų, sugrįžo 251 (84 %) ir 230 anketų įprastinės kalbos raidos mokiniams, sugrįžo 222 (97 %). Iš viso tyrime dalyvavo 473 mokiniai, besimokantys bendrojo lavinimo mokyklose I – VIII klasėse. Iš visų apklausoje dalyvavusių respondentų, 53 % sudarė berniukai, o 47 % - mergaitės. Mokinių pasiskirstymas pagal klases pateikiami 1 lentelėje.

1 lentelė

Respondentų pasiskirstymas pagal klases

Klasė	Apklaustųjų skaičius	%
1 klasė	49	10
2 klasė	50	11
3 klasė	43	9
4 klasė	100	21
5 klasė	35	7
6 klasė	70	15
7 klasė	57	12
8 klasė	69	15

Daugiausia apklausoje dalyvavo ketvirtos (100 respondentų), šeštos (70 respondentų) ir aštuntos (69 respondentai) klasės mokinių. Mažiausiai – trečios (43 respondentai) ir penktos (35 respondentai) klasės mokiniai.

Šiek tiek daugiau nei pusę respondentų sudarė mokiniai, turintys kalbos sutrikimų, o kita dalis – įprastinės kalbos raidos mokiniai. Išsamesni duomenys apie tiriamuosius pateikiami 2 lentelėje.

2 lentelė

⁶ ITC Švietimo valdymo informacinė sistema. Statistika. <http://www.svis.smm.lt/svis/node/10> (žiūrėta 2010 01 18).

⁷ Luobikienė, I. (2002). *Sociologinių tyrimų metodika*. Kaunas: Technologija (p. 48).

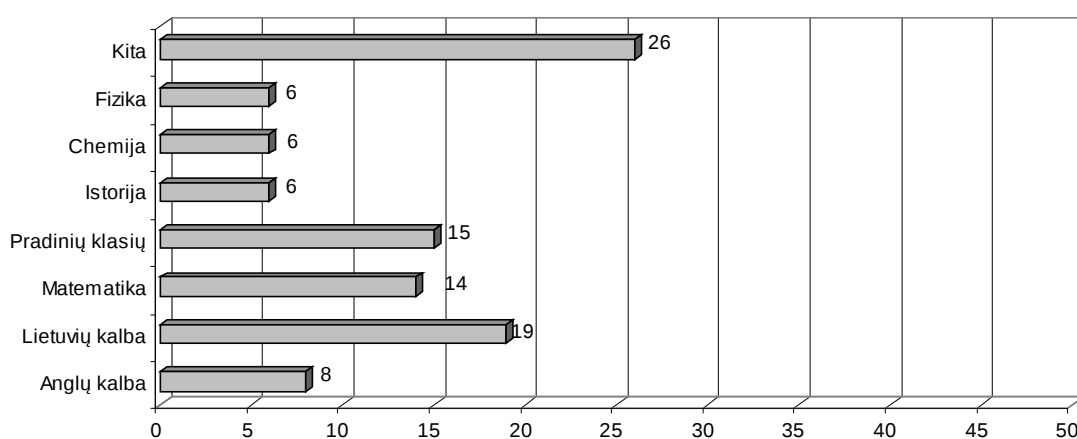
Respondentų pasiskirstymas pagal kalbos raidą

Kalbos raida	Apklaustųjų skaičius	%
Mokiniai, turintys kalbos sutrikimų	251	53
Rašymo sutrikimų turintys mokiniai	149	59
Kalbos neišsivystymą turintys mokiniai	35	14
Fonologinį kalbos sutrikimą turintys mokiniai	67	27
Įprastinės kalbos raidos mokiniai	222	47
Viso	473	100

Pateikti duomenys rodo, kad apklausoje dalyvavo panašus skaičius kalbos sutrikimų turinčių (251 respondentas) ir įprastinės kalbos raidos (222 apklaustieji) mokinių. Didžiąją dalį apklaustųjų, turinčių kalbos sutrikimų, sudarė rašymo sutrikimų turintys mokiniai (149 respondentai).

Pedagogų imtis buvo sudaryta remiantis patogiają atsitiktine atranka. Tyrimui buvo atrinkti 100 anksčiau įvardytų bendrojo lavinimo mokyklų pedagogų. Siekiant iširti, kokie darbo būdai padėtų įveikti ar sumažinti mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, mokyklinį nerimą, pasirinktas pusiau uždaro tipo anketinės apklausos metodas.

Įprasta, kad pedagogas – daugiau moteriška nei vyriška specialybė. Tyrimo duomenys parodė, kad moterys sudarė daugiau nei keturis penktadalius (86 %) respondentų, vyrai – tik apie vieną penktadalį. Tyrime dalyvavo įvairių darbo stažą turintys respondentai – nuo 1 iki 50 metų, bei turintys aukštąjį universitetinį (95 respondentai), aukštąjį neuniversitetinį (4 respondentai) ir aukštesnįjį (1 respondentas) išsilavinimą. Apklausoje dalyvavo įvairių dalykų pedagogai (1 pav.)

1 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal dėstomą discipliną mokykloje, sk.

Dauguma apklausoje dalyvavusių buvo lietuvių kalbos (19 atsakiusių), pradinių klasių (15 respondentų) ir matematikos 14 (respondentų) pedagogų. Nedidelę dalį respondentų sudarė anglų kalbos (8 atsakiusieji), istorijos, chemijos ir fizikos (po atsakiusiuosius) pedagogai.

Likusi dalis respondentų buvo muzikos, geografijos, vokiečių, prancūzų ir rusų kalbų, biologijos, etikos, informatikos ir dailės pedagogai.

2.3. Mokinių mokyklinio nerimo apraiškos ir išreikštumo lygis pagal lytį, klases ir kalbos sutrikimo pobūdį

Psichologinę įtampą išgyvenantis vaikas nuolat kažko bijo, nerimauja, jo elgesys dažnai pasidaro neadaptivus. Pileckaitė – Markovienė (2001) pabrėžia, kad duomenys apie berniukų ir mergaičių patiriamo nerimo lygį yra priešaringi. Vieni autoriai (Kutkienė, 2000; Pikūnas, Palujanskienė, 2001) teigia, kad jaunesniojo mokyklinio amžiaus mergaitės pasižymi aukštesniu mokykliniu nerimu. Kiti tyrimai, atvirkščiai, pabrėžia aukštesnį šio amžiaus berniukų nerimo lygį (Žukauskienė, Kratavičienė, Zlatkutė, 2000). Tyrimu buvo siekta nustatyti, koks berniukų ir mergaičių nerimo lygis.

Analizei pagal lytį ir klases buvo pasirinktas parametrinis ANOVA testas, kadangi tiek klasės, tiek lyties histogramos parodė, jog skirstiniai yra normaliniai (žr. 3, 4 priedus). Naudojant parametrinį tyrimo metodą (ANOVA testas) buvo siekiama atskleisti, kaip tarp skirtingos lyties bei klasių mokinių pasireiškia mokyklinis nerimas. Tyrime gauti rezultatai apdorojami ir analizuojami remiantis *duomenų patikimumo rodikliu* ($p \leq 0,05$). Statistinio reikšmingumo rodiklis p – parodo, kad respondentų nuomonė yra statistiškai reikšminga. Nuomonė vienu ar kitu klausimu, teiginiu bus reikšminga, jei $p < 0,05$. Tai reiškia, kad pakartotinai atliekant tokį pat testą, rezultatų paklaida neviršys 5%.

Lentelėse pateikiami teiginių vidurkiai (M) ir standartiniai nuokrypiai ($St.d.$). Standartinis nuokrypis ($St.d.$) parodo, kiek respondentų nuomonė tuo klausimu (teiginiu) svyravo. Kuo standartinio nuokrypio skaičius artimesnis 0, tuo respondentų nuomonė šiuo klausimu homogeniškesnė (vieningesnė), o kuo arčiau 1 – tuo heterogeniškesnė (nevienoda, skirtinga).

Trečioje lentelėje pateikiami mokinių apklausos duomenys apie berniukų ir mergaičių mokyklinio nerimo apraiškas pagal penkis mokyklinio nerimastingumo komponentus, kadangi kitų mokyklinio nerimo charakteristikų (socialinio streso išgyvenimas, frustruotas sėkmės poreikis, baimė nepatenkinti lūkesčių, santykių problemos ir baimės su mokytojais) pagal lytį, tarpusavio skirtumai statistinio reikšmingumo neturi.

3 lentelė

Mokinių mokyklinio nerimo apraiškos ir išreikštumo lygis pagal lytį

Eil. Nr.	Mokyklinio nerimo komponentai	Lytis	Vidurkis (M)	Standartinis nuokrypis	$p \leq 0,05$
----------	-------------------------------	-------	--------------	------------------------	---------------

				(St. d.)	
1.	Bendras nerimas mokykloje	Berniukas	1,39	0,58	0,000
		Mergaitė	1,60	0,66	
2.	Saviraiškos baimė	Berniukas	1,61	0,68	0,054
		Mergaitė	1,73	0,74	
3.	Žinių tikrinimo baimė	Berniukas	1,75	0,76	0,001
		Mergaitė	1,98	0,77	
4.	Žemas/menkas fiziologinis pasipriešinimas stresui	Berniukas	1,25	0,58	0,000
		Mergaitė	1,51	0,74	
5.	Bendras mokyklinis nerimastingumas	Berniukas	1,28	0,46	0,014
		Mergaitė	1,39	0,53	

Pastaba: šios duomenų lentelės sudarytos vadovaujantis duomenų patikimumo rodikliu ($p \leq 0,05$). 1 – neišreikštas nerimas, 2 – padidėjęs nerimas, 3 – aukštas nerimo lygis.

Tyrimo duomenų analizė atskleidė, jog egzistuoja statistiškai reikšmingas skirtumas tarp skirtingos lyties mokinių akcentuojamų mokyklinio nerimo apraiškų. Vyrauja tendencija, jog mergaitės daugelį mokyklinio nerimo komponentų yra linkusios labiau išskirti nei berniukai. Tai patvirtina statistiškai reikšmingi skirtumai. Tyrimas parodė, kad tiek mergaitės, tiek berniukai jaučia neišreikštą nerimą pagal visus penkis mokyklinio nerimo komponentus. Pagal pirmąjį komponentą, mergaitės jaučia didesnę neišreikštą nerimą. Pvz., joms šiek tiek sunkiau susikaupti darbui, kai prašo mokytojas, labiau jaudinasi, kai mokytojas ketina patikrinti žinias, mergaitės norėtų mažiau jaudintis prieš atliekant užduotis ir pan. Tačiau mergaičių didesnis neišreikštas nerimas nepereina į padidėjusį, taip pat kaip ir berniukų. Nustatyta, kad mergaitės labiau linkusios akcentuoti dalykus, susijusius su žinių tikrinimo baime ($M=1,98$). Standartinio nuokrypio rodiklis parodė, kad respondenčių nuomonė ties šiuo klausimu nebuvo vieninga: vienos teigė, kad labiau bijo likti antriems metams toje pačioje klasėje, kitos labiau jaudinasi prieš pradėdamos atlikti užduotį, trečios labiau nerimauja dėl to, ar gerai atlikta mokytojos pateikta užduotis. Bet remiantis statistinio reikšmingumo rodikliu, galima teigti, kad respondenčių nuomonė yra statistiškai reikšminga ($p \leq 0,001$). Duomenų analizė minėtu nerimo komponentu leidžia teigti, kad berniukai ir mergaitės jaučia neišreikštą nerimą, kuris linksta link padidėjusio, tačiau mergaičių neišreikštas nerimas yra visgi didesnis, nei priešingos lyties atstovų.

Tyrimo rezultatai parodė, jog vyrauja tendencija, kad mergaitės daugumą nerimo ypatumų, pagal penkis mokyklinio nerimo komponentus, yra linkusios labiau išskirti nei berniukai. Tai patvirtina statistiškai reikšmingi skirtumai.

Tyrimu siekta atskleisti mokyklinio nerimo apraiškas, būdingesnes I – VIII klasėse, ir išreikštumo lygį pagal penkis mokyklinio nerimastingumo komponentus, kadangi kitų

mokyklinio nerimo charakteristikų (socialinio streso išgyvenimas, frustruotas sėkmės poreikis, baimė nepatenkinti lūkesčių, bendras mokyklinis nerimastingumas) pagal klasę, tarpusavio skirtumai statistinio reikšmingumo neturi (tyrimo duomenys pateikti 4 lentelėje).

4 lentelė

Mokyklinio nerimo apraiškos ir išreikštumo lygis I – VIII klasių mokinių tarpe

Eil. Nr.	Mokyklinio nerimo komponentai	Klasė	Vidurkis (M)	Standartinis nuokrypis (St. d.)	$p \leq 0,05$
1.	Bendras nerimas mokykloje	1 klasė	1,41	0,61	0,002
		2 klasė	1,36	0,48	
		3 klasė	1,84	0,72	
		4 klasė	1,48	0,64	
		5 klasė	1,66	0,76	
		6 klasė	1,50	0,61	
		7 klasė	1,51	0,54	
		8 klasė	1,35	0,56	
2.	Saviraiškos baimė	1 klasė	1,78	0,71	0,014
		2 klasė	1,66	0,56	
		3 klasė	1,84	0,75	
		4 klasė	1,80	0,77	
		5 klasė	1,74	0,74	
		6 klasė	1,50	0,68	
		7 klasė	1,61	0,70	
		8 klasė	1,46	0,65	
3.	Žinių tikrinimo baimė	1 klasė	1,59	0,67	0,002
		2 klasė	1,94	0,68	
		3 klasė	2,23	0,68	
		4 klasė	1,85	0,80	
		5 klasė	1,83	0,82	
		6 klasė	1,77	0,78	
		7 klasė	2,04	0,78	
		8 klasė	1,72	0,76	
4.	Žemas fiziologinis pasipriešinimas stresui	1 klasė	1,14	0,41	0,021
		2 klasė	1,24	0,59	
		3 klasė	1,65	0,87	
		4 klasė	1,40	0,68	
		5 klasė	1,37	0,73	
		6 klasė	1,36	0,66	

		7 klasė	1,46	0,73	
		8 klasė	1,35	0,59	
5.	Santykių problemos ir baimės su mokytojais	1 klasė	1,37	0,53	0,012
		2 klasė	1,64	0,56	
		3 klasė	1,51	0,59	
		4 klasė	1,45	0,61	
		5 klasė	1,49	0,61	
		6 klasė	1,76	0,65	
		7 klasė	1,60	0,65	
		8 klasė	1,48	0,58	

Pastaba: šios duomenų lentelės sudarytos vadovaujantis duomenų patikimumo rodikliu ($p \leq 0,05$). 1 – neišreikštas nerimas, 2 – padidėjęs nerimas, 3 – aukštas nerimo lygis.

Gauti duomenys rodo, kad I – VIII klasių mokiniai jaučia neišreikštą bendrą nerimą mokykloje. Lentelėje pateikti duomenys leidžia teigti, kad trečios klasės mokinių neišreikštas nerimas yra didesnis nei kitų klasių mokinių. Šios klasės mokiniai lyg ir nepatiria nerimo arba jiems konstatuojamas žemas nerimo lygis, tačiau kita vertus jų nerimas linksta link padidėjusio. Standartinis nuokrypis (St. d.= 0,72) rodo, kad trečios klasės mokinių nuomonė ties minėtu teiginiu buvo gana heterogeniška. Vieni mokiniai nurodė, kad jiems labiau rūpi mokslai nei kitiems klasės draugams, kitus labiau gąsdino žinių tikrinimas mokykloje, tretiems sunkiau susikaupti darbui, kai to prašo mokytojas ir pan. Šią nuomonę patvirtina ir duomenų patikimumo rodiklis ($p \leq 0,002$).

Saviraiškos baimę labiausiai akcentuoja I – V klasių mokiniai. Nors trečios klasės mokinių neišreikštas nerimas yra vėlgi didžiausias ($M=1,84$). Tyrimo duomenys rodo, kad trečios klasės mokiniai labiausiai išgyvena neigiamas emocijas, kurios trukdo parodyti savo gebėjimus, todėl remiantis tyrimo duomenų analize galima daryti prielaidą, kad trečios klasės mokiniai labiausiai vengia įsivelti į ginčus, jie taip pat dažnai bijo pasirodyti nevykėliais ir iš jų šaiposi klasės draugai dėl išvaizdos ar elgesio, jie labiau nei kitų klasių mokiniai jaudinasi dėl to, ką apie juos galvoja kiti žmonės. Galima teigti, kad autorių Gage ir Berliner (1994) iškeltos mintys apie nerimą kaip neapibrėžtą baimės, netikrumo, nepasitikėjimo būseną, kylančią kurioje nors situacijoje, pasitvirtina.

Taip pat trečios klasės mokinių didžiausias neišreikštas mokyklinis nerimas pasireiškia žemu fiziologiniu pasipriešinimu stresui ($M=1,65$): sumažėja adaptacinis charakterio prisitaikymas stresoriams, padidėja galimybė neadekvačioms mokinių reakcijoms, tokioms kaip kojų arba viso kūno drebėjimas kai kviečiami atsakinėti, baimė klasėje nualpti, intensyvesnis širdies plakimas žinant, kad bus tikrinamos žinios pamokos metu. Galima pritarti Pileckaitės – Markovienės (2001) nuomonei, kuri teigia, kad 1960 m. Sarasonas, Davidsonas, Lighthallas,

Waite'as ir Ruebuchas nustatė, kad 20 % pradinių klasių moksleivių kenčia dėl mokyklinio nerimo. Šių dienų tyrimai rodo, kad nerimas paveikia nuo 34 % iki 41 % III – IV klasių mokinių. Autorė cituodama Dubrovina (1995) taip pat akcentuoja, kad mokyklinis nerimas yra jaunesniojo amžiaus mokinių mokyklinės dezadaptacijos rezultatas.

Padidėjusį nerimą, žinių tikrinimo metu, jaučia trečios (M=2,23) ir septintos (M=2,04) klasės mokiniai. Gautų duomenų analizė rodo, kad pagal keturis mokyklinio nerimo komponentus, didesnę neišreikštą arba padidėjusį mokyklinį nerimą jaučia trečios klasės mokiniai. Prieš tai cituotų autorių atlikti tyrimai taip pat parodė, kad nerimas paveikia būtent šios klasės mokinius. Kyla klausimas, kodėl trečios klasės mokiniai jaučia didesnę nerimastingumą nei kitų klasių mokiniai? Fürst (1998) teigia, kad šio amžiaus vaikai išeina iš uždaros šeimos aplinkos, ima daugiau bendrauti su bendraamžiais. Jie labiau gilinasi, ar teisingai buvo nubausti arba paskatinti, pastebi kiekvieną nenuoseklų poelgį. Remiantis Eriksono (2004) asmenybės vystymosi teorija galima teigti, kad 7 – 11 metų amžiaus laikotarpiu vyksta priešpriešos tarp sugebėjimo atlikti ir menkavertiškumo krizė. Vaikas turi galėti padaryti kai kuriuos dalykus, atlikti gerai ar net tobulai. Autoriaus teigimu, jeigu vaikas/mokinys nesijaučia galįs daug ką atlikti, susiformuoja menkavertiškumo jausmas, įsivaizdavimas save esant nevykėliu. Todėl remiantis šia teorija galima daryti prielaidą, kad trečios klasės mokiniai išgyvena krizę, kuri „sudaro“ galimybę pasireikšti nerimui. Todėl 3-ios klasės mokiniai jaučia padidėjusį mokyklinį nerimą žinių tikrinimo metu: jie labai nerimauja, kai atsakinėja ar atlieka užduotis, jie norėtų mažiau jaudintis atlikdami užduotis ir pan. Kodėl 7-os klasės mokiniai taip pat jaučia padidėjusį nerimą? Viena iš priežasčių galėtų būti ugdymo turinio sudėtingumas. Mokykloje pradedami dėstyti tokie mokomieji dalykai kaip fizika, chemija ar biologija, kurių turinys pakankamai sudėtingas. Mokiniai jau turi gebėti savarankiškai rasti reikiamą informaciją įvairiuose šaltiniuose, ją apibendrinti, klasifikuoti ir perteikti kitiems. Todėl nesugebėjus šito atlikti, kyla natūralus nerimo jausmas.

Santykių problemas ir baimes su mokytojais labiausiai akcentuoja šeštos klasės mokiniai. Šio amžiaus vaikų neišreikštas nerimas yra didžiausias (M=1,76). Šeštos klasės mokiniai labiau nei kitų klasių mokiniai ne itin gerai jaučiasi likę vieni klasėje su mokytoju, ne itin patenkinti, kaip su jais bendrauja mokytojai. Šios klasės mokiniai labiau jaučia, kad tuoj pravirks, kuomet negali atsakyti į mokytojos pateiktą klausimą ir pan. Viena iš priežasčių, kodėl šeštos klasės mokiniai labiausiai akcentuoja santykių problemas su mokytojais, galėtų būti perėjimas iš pradinių klasių į tokias klases, kuomet atskirus dalykus dėsto skirtingi pedagogai. Todėl mokiniams gali būti sunku prisitaikyti prie kiekvieno pedagogo, jų keliamų reikalavimų pamokų metu, griežtesnės aplinkos ir pan. (žr. 4 lentelę).

Analizei pagal sutrikimo pobūdį buvo pasirinktas neparametrinis Kruskal-Wallis testas, kadangi kalbos sutrikimų histograma parodė, jog skirstinys yra nenormalinis ir yra daugiau nei trys kintamieji (žr. 6 priedą).

Ėjimas į mokyklą yra svarbiausias vaiko raidos laikotarpis, nes skatina autonomiškumą, socializaciją ir mokslo žinių įgijimą. Reidas (2009) teigia, kad mokykloje slypi daug nerimą keliančių dalykų: būtinybė prisitaikyti prie griežtesnės aplinkos, paklusti naujoms taisyklėms, parodyti tam tikrą tobulėjimo laipsnį ir varžymasis su bendramoksliais. Autorius mano, kad skausmas, frustracija, nesėkmės, atstumtis, priešiškus ir prievolė sėdėti tyliai ilgą laiką yra nemaži jaudulį ir nerimą sukelti galintys veiksniai, su kuriais mokinys turi išmokti susitaikyti. Naudojant neparametrinį Kruskal-Wallis tyrimo testą, norėta nustatyti, ar kalbos sutrikimo pobūdis turi įtakos mokyklinio nerimo pasireiškimui. Tyrimo metu gauti rezultatai apdorojami ir analizuojami remiantis *duomenų patikimumo rodikliu* ($p \leq 0,05$). Statistinio reikšmingumo rodiklis p – parodo, kad respondentų nuomonė yra statistiškai reikšminga. Nuomonė vienu ar kitu klausimu, teiginiu bus reikšminga, jei $p < 0,05$. Tai reiškia, kad pakartotinai atliekant tokį pat testą, rezultatų paklaida neviršys 5%. Apibendrinti duomenys pateikti 5 lentelėje.

5 lentelė

Mokinių mokyklinio nerimo apraiškos pagal kalbos sutrikimo pobūdį

Kalbos sutrikimai Nerimo komponentai	Fonologinis kalbos sutrikimas		Kalbos neišsivystymas		Rašymo sutrikimai		Įprastinė kalbos raida		$p \leq 0,05$
	M	St. d.	M	St. d.	M	St. d.	M	St. d.	
Socialinis stresas	1,28	0,52	1,40	0,50	1,34	0,54	1,23	0,47	0,043
Frustruotas sėkmės poreikis	1,25	0,44	1,37	0,55	1,30	0,50	1,16	0,37	0,009
Žinių tikrinimo baimė	1,78	0,62	2,11	0,63	1,99	0,80	1,76	0,79	0,004
Baimė nepatenkinti lūkesčių	1,52	0,77	1,77	0,88	1,58	0,72	1,41	0,71	0,014
Bendras mokyklinis nerimastingumas	1,30	0,46	1,49	0,51	1,40	0,51	1,27	0,49	0,009

Pastaba: šios duomenų lentelės sudarytos vadovaujantis duomenų patikimumo rodikliu ($p \leq 0,05$). 1 – neišreikštas nerimas, 2 – padidėjęs nerimas, 3 – aukštas nerimo lygis.

Penktoje lentelėje pateikiami duomenys apie mokinių, turinčių kalbos sutrikimų ir įprastinės kalbos raidos, mokyklinio nerimo apraiškas ir išreikštumo lygiai pagal penkis

mokyklinio nerimastingumo komponentus, kadangi kitų mokyklinio nerimo charakteristikų, t.y. bendras nerimas mokykloje, saviraiškos baimė, žemas fiziologinis pasipriešinimas stresui, santykių problemos su mokytojais, pagal kalbos sutrikimo pobūdį, tarpusavio skirtumai statistinio reikšmingumo neturi.

Atlikus tyrimo duomenų analizę paaiškėjo, kad didžiausią nerimą, pagal penkis mokyklinio nerimo komponentus, patiria mokiniai, turintys kalbos neišsivystymą. Statistiškai reikšmingi skirtumai rodo, kad socialinis stresas, kalbos neišsivystymą turintiems mokiniams, pasireiškia neišreikštu nerimu ($M=1,40$), kai tuo tarpu įprastinės kalbos raidos mokinių neišreikštas nerimas yra mažesnis ($M=1,23$). Frustraciją siekiant sėkmės, taip pat patiria mokiniai, turintys kalbos neišsivystymą ($M=1,37$). Įprastinės kalbos raidos mokiniai frustracijos beveik nepatiria ($M=1,16$). Mokiniams, neturintiems kalbos sutrikimų, lengviau lygiuotis su visa klase, lengviau susikaupti darbui, kai to prašo mokytojas. Jiems rečiau norisi, kad mokytojas neskubėtų aiškindamas naują temą ir yra labiau patenkinti bendravimu su mokytojais ir santykiais su draugais, nei kalbos sutrikimų turintys mokiniai.

Padidėjusį mokyklinį nerimą jaučia mokiniai, turintys kalbos sutrikimų, kai tikrinamos jų žinios ($M=2,11$). Panašiai, dėl įvairaus žinių tikrinimo nerimauja rašymo sutrikimų turintys mokiniai ($M=1,99$). Šiek tiek mažiau nerimauja mokiniai, kuriems nustatytas fonologinis kalbos sutrikimas ($M=1,78$) ir įprastinės kalbos raidos mokiniai ($M=1,76$). Apibendrinus galima teigti, kad pastarosios dvi mokinių grupės mažiausiai bijo žinių tikrinimo, nors atsakymų vidurkiai rodo, kad neišreikštas nerimas ties analizuojamu nerimo komponentu yra pakankamai aukštas ir linksta prie padidėjusio. Panašius rezultatus parodė Kaffemanienės ir Ivoškutės (2005) atliktas tyrimas apie mokinių, turinčių specialiųjų ugdymo(si) poreikių, mokyklinio nerimo poveikį mokymosi motyvacijai, kurio rezultatai atskleidė, jog daugumai mokinių būdinga *baimė atsakinėti* – neigiamas požiūris ir nerimas žinių tikrinimo metu ir *baimė antramečianti*.

Palyginus tyrimo rezultatus galima teigti, kad tiek mokiniai, turintys kalbos sutrikimų, tiek įprastinės kalbos raidos mokiniai labiausiai nerimauja dėl žinių tikrinimo mokykloje. Jie labai jaudinasi prieš atlikdami užduotis, nerimauja, kad nebūtų palikti antriems metams ir pan.

Mokiniai, turintys kalbos ir komunikacijos sutrikimų, susiduria su specifiniais mokymosi ir bendravimo sunkumais, o patiriama bendraamžių kritika bei nesėkmingi bandymai įveikti kalbos trūkumus, sukelia nepasitenkinimo savimi jausmą, skatina uždarumą ir nenorą bendrauti (Makauskienė, 2004). Šį teiginį patvirtina ir gauti tyrimo duomenys, kurie liudija, kad kalbos neišsivystymą turintys mokiniai jaučia baimę nepatenkinti aplinkinių lūkesčių. Jie taip pat pasižymi bendru nerimastingumu mokykloje.

Pasak Pikūno ir Palujanskienės (2001), nesėkmės baimė, viena didžiausių vaikystėje ir paauglystėje išgyvenamų baimių, išlieka per visus mokykloje praleistus metus, o tai susiję su

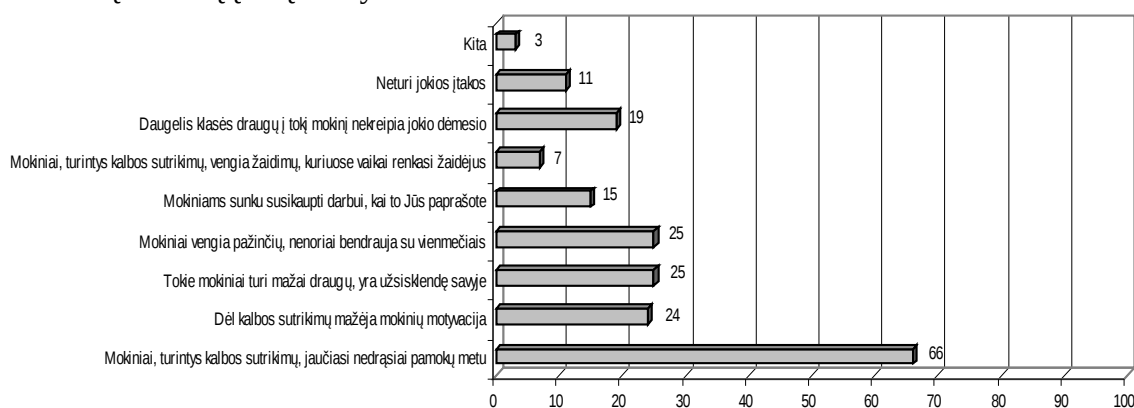
žinių tikrinimu, įvertinimu ir tėvų reakcija į šį įvertinimą. Autoriai nurodo, kad žemos savivertės mokiniai taip pat dažnai jaučia nerimą ir aukšto nerimo lygio priežastys ne tik per dideli mokytojų reikalavimai, per dažni kontroliniai darbai, bet ir pasitaikantis nevykęs tarpasmeninis bendravimas tarp mokinių ir mokinių bei mokytojų.

Išanalizavus mokyklinio nerimo apraiškas pagal tris faktorius, galima teigti, kad visi mokyklinio nerimo požymiai gerokai dažniau būdingi mergaitės ir kalbos sutrikimų turintiems mokiniams.

2.4. Pedagogų taikomi darbo būdai mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, mokykliniam nerimui įveikti

2.4.1. Pedagogų nuomonė apie kalbos sutrikimų daromą įtaką mokinių mokykliniam nerimui

Pasak Jakutienės, Bražienės, Ramaneckienės (2005), pradinukų aplinkoje nemažai išorinio gyvenimo stresorių, kurių atsiradimo priežasčių dažniausiai neįmanoma panaikinti. Tačiau mokytojo pareiga subtiliai *prakalbinti* kiekvieną ugdytinį, išsiaiškinti jo nerimastingumo priežastis ir nors iš dalies atgauti dvasinę pusiausvyrą, pasitikėjimą savimi ir sušvelninti nemalonius išgyvenimus. Pedagogų teirautasi, kokią įtaką mokykliniam nerimui daro mokinių kalbos sutrikimai. Antrame paveiksle pateikti pedagogų apklausos duomenys apie kalbos sutrikimų daromą įtaką mokykliniam nerimui.

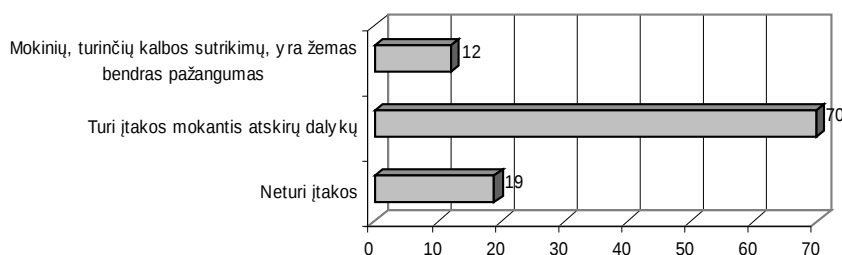

2 pav. Pedagogų nuomonė apie kalbos sutrikimų įtaką mokykliniam nerimui, %

Daugumos pedagogų (66 %) teigimu, dažniausiai mokiniai, turintys kalbos sutrikimų, jaučiasi nedrąsiai pamokų metu. Ketvirtadalis respondentų teigia, kad tokie mokiniai turi mažai draugų, yra užsisiklėję savyje bei vengia pažinčių, nenoriai bendrauja su vienmečiais. Tik 11 % apklaustųjų atsakė, kad mokinių kalbos sutrikimai neturi jokios įtakos mokykliniam

nerimui. Galima daryti išvadą, kad kalbos sutrikimai formuoja žemą mokinių savęs vertinimą, kuris lemia bendravimo sunkumus, apriboja aktyvią asmenybės veiklą. Pritariant Barvydienei ir kt. (1996), galima teigti, kad žemos savivertės asmuo, bendraudamas su kitais, yra pernelyg drovus, vengia pinčių, yra susikautęs, jaučiasi nejaukiai.

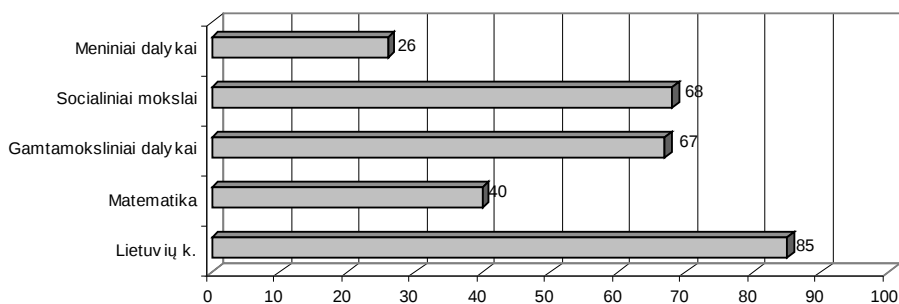
Pasak Glass (2002), Makauskienės (2004) ir kt., kalbos sutrikimų turintys mokiniai mokykloje gana dažnai pajuokiami, jaučiasi svetimi, nepasitiki savimi, jiems sunku atlikti užduotis pamokų metu. Kalbos sutrikimai daro įtaką ir vaiko mokymosi procesui. Todėl buvo tirta, kokią įtaką kalbos sutrikimai turi mokinių pažangumui (žr. 3 pav.).

3 pav. Kalbos sutrikimų įtaka mokinių pažangumui, %

Remiantis pedagogų apklausos duomenimis, kalbos sutrikimai turi įtakos mokantis atskirų dalykų (70 %). Beveik penktadalis apklausos dalyvių teigia, kad kalbos sutrikimai neturi jokios įtakos mokinių pažangumui. Ir tik 12 % respondentų mano, kad mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, yra žemas bendras pažangumas.

Ketvirtas paveikslas atspindi pedagogų nuomonę apie tai, kokius dalykus mokiniui, turinčiam kalbos sutrikimų, sunku mokytis.

4 pav. Dalykai, kuriuos sunku mokytis mokiniams, turintiems kalbos sutrikimų, %

Duomenų analizė rodo, kad sunkiausiai mokiniams, turintiems kalbos sutrikimų, sekasi lietuvių kalba (85 %), todėl kad reikia išmanyti kalbos taisykles, gebėti analizuoti perskaitytą tekstą, nuosekliai reikšti mintis, plėsti savo pasyvųjį ir aktyvųjį žodyną. Kalbos sutrikimų turintys mokiniai, dažnai to negeba atlikti. Daugiau nei pusė respondentų teigia, kad mokiniams sunku mokytis socialinius (68 %), tokius kaip istorija, geografija, pilietinės visuomenės pagrindai, ir gamtamokslinius (67 %), tokius kaip pasaulio pažinimas, gamta ir žmogus, biologija,

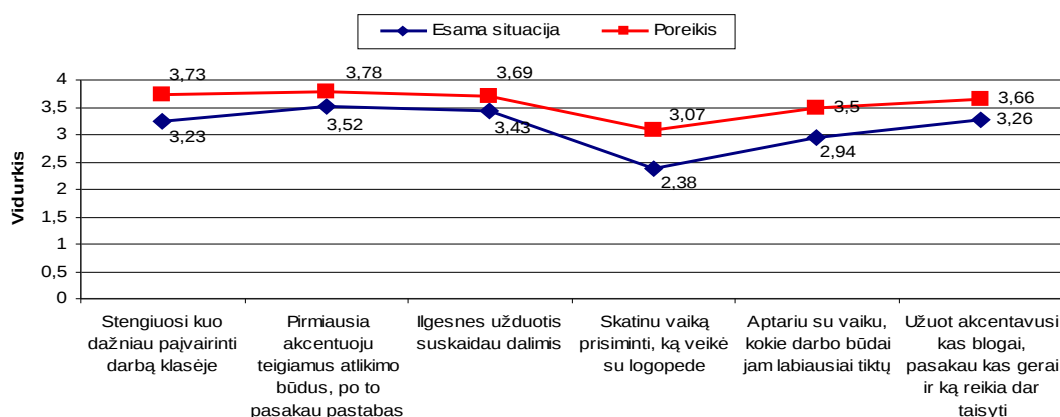
chemija, fizika, dalykus. Tik ketvirtadalis apklaustųjų teigia, kad mokiniams sunkiai sekasi meninio ugdymo dalykai.

2.4.2. Pedagogų taikomi darbo būdai bei jų tinkamumas mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, mokykliniam nerimui įveikti ar sumažinti

Mokymasis mokykloje yra įvairiapusiškas ir labai svarbus procesas. Jo sėkmingumas priklauso nuo įvairių veiksnių. Vienas iš jų – teigiamas savęs vertinimas. Tačiau kalbos sutrikimų turintys mokiniai dažnai neigiamai save vertina, nepasitiki savo jėgomis. Šveiberienė (1998) teigia, kad visi, ypač vaikai, nori būti pastebimi ir pripažinti tokie, kokie yra. Tačiau jei šis poreikis nerealizuojamas, vaiką pradeda kankinti abejonės, nusiminimas, nerimas, baimė. Tikėtina, kad kalbos sutrikimų turintys mokiniai taip pat jaučia nerimą, nepakankamai ar net neigiamai vertina save ir savo pasiekimus. Pasak Gudžinskienės (2000), viena iš sąlygų mokinių mokykliniam nerimastingumui ir nuovargiui mažinti bei protiniam darbingumui išlaikyti – pedagoginio proceso įdomumas, lankstumas, patrauklumas. Tinkamai suorganizavus protinį darbą bei sukūrus palankią mokymosi aplinką, galima tikėtis efektyvesnių mokymosi rezultatų. Todėl pedagogui labai svarbu rasti būdus, kurie padėtų įveikti mokinių mokyklinį nerimą, kuris tikėtina atsiranda dėl kalbos sutrikimų.

Tyrimo metu buvo norima išsiaiškinti, kokius darbo būdus taiko pedagogai, siekdami įveikti mokinių nerimastingumą. Taip pat buvo paprašyta įvertinti darbo būdų tinkamumą. Teorinės analizės metodu darbo būdai suskirstyti į keturias kategorijas. Rezultatų analizei buvo atrinktas 21 darbo būdas (žr. 3 priedą).

Penktame paveiksle pateikiami pedagogų atsakymų vidurkiai, iliustruojantys bendrą veiklą su mokiniu, atliekant ar įvertinant užduotis.

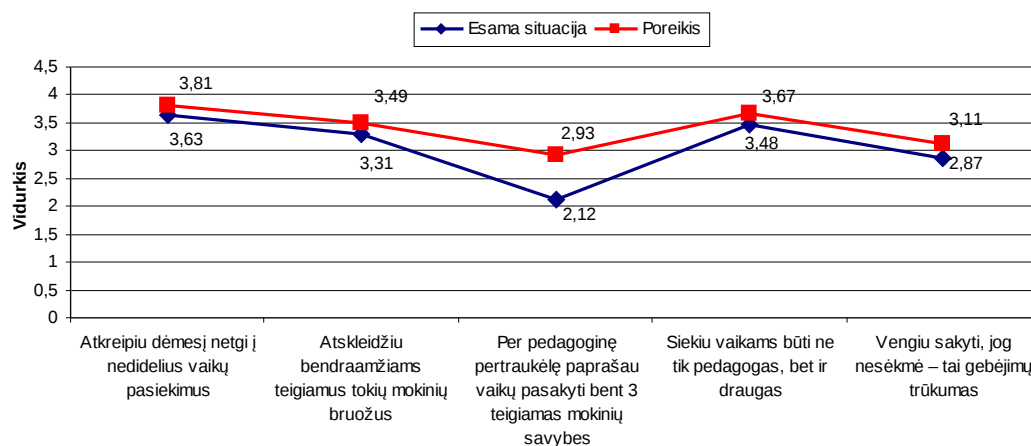

5 pav. Darbo būdai, iliustruojantys bendrą veiklą su mokiniu, atliekant ir įvertinant užduotis

Visi stebimi skirtumai tarp esamų darbo būdų taikymo ir poreikio juos taikyti ateityje vidurkių yra statistiškai patikimi ($p \leq 0,05$). Remiantis apklausos duomenimis, pedagogai,

siekdami įveikti ar sumažinti mokinių nerimastingumą, dažniausiai analizuodami konkrečius mokinio užduoties atlikimo būdus, pirmiausia akcentuoja teigiamus atlikimo būdus, o po to pasako pastabas. Jie pritaria nuomonei, jog tikėtina, kad šis darbo būdas labai tiktų mokykliniam nerimui įveikti. Tai patvirtina ir standartiniai nuokrypiai (St. d.^{*} = 0,66, St. d.[□] = 0,48), kuris parodo, kad pedagogų nuomonė ties šiuo teiginiu buvo pakankamai homogeniška. Pastebimas nemažas skirtumas tarp esamos situacijos ir poreikio taikyti darbo būdą: *skatinu vaiką prisiminti, ką veikė su logopede* ($M^{\square\square} = 2,38$, $M^{\square\square\square} = 3,07$; $p \leq 0,00$). Tačiau respondentų nuomonė ties šiuo teiginiu buvo labai heterogeniška (St. d.^{*} = 0,87, St. d.[□] = 0,86). Didžioji dalis apklaustųjų teigė, kad retai taiko šį būdą, siekdami sumažinti ar įveikti mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, mokyklinį nerimą, kita dalis – rečiau taiko, nei netaiko. Nors pedagogų nuomonė išsiskyrė dėl šio darbo būdo tinkamumo mokykliniam nerimui įveikti, tačiau dauguma visgi sutiko, kad jis labai tiktų. Apibendrinus galima daryti išvadą, kad pedagogai retai bendradarbiauja su kitais specialistais, siekdami įveikti mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, mokyklinį nerimą. Išsamesni pedagogų atsakymai apie nurodytų darbo būdų taikymą ir poreikį juos taikyti pateikiami 7 priede.

Glass, 2002; Garšvienė, Ivoškuvienė, 2003; Hallahan ir Kauffman, 2003; Makauskienė, 2004 pabrėžia, kad žymesnių kalbos sutrikimų turintys mokiniai mokykloje neretai pajuokiami, jaučiasi svetimi, nepasitiki savimi. Todėl buvo tirta, kokius darbo būdus pedagogai taiko, skatindami mokinių pasitikėjimą savimi (žr. 6 pav.).

6 pav. Darbo būdų, skatinančių mokinių pasitikėjimą savimi, taikymo dažnumas bei poreikis juos taikyti

Visi stebimi skirtumai tarp esamų darbo būdų taikymo ir poreikio juos taikyti ateityje vidurkių yra statistiškai patikimi ($p \leq 0,05$). Visi kiti skirtumai tarp esamų darbo būdų taikymo ir

□ Kintamojo esamos situacijos standartinis nuokrypis.

* Kintamojo poreikio standartinis nuokrypis

** Kintamojo esamos situacijos vidurkis

*** Kintamojo poreikio vidurkis

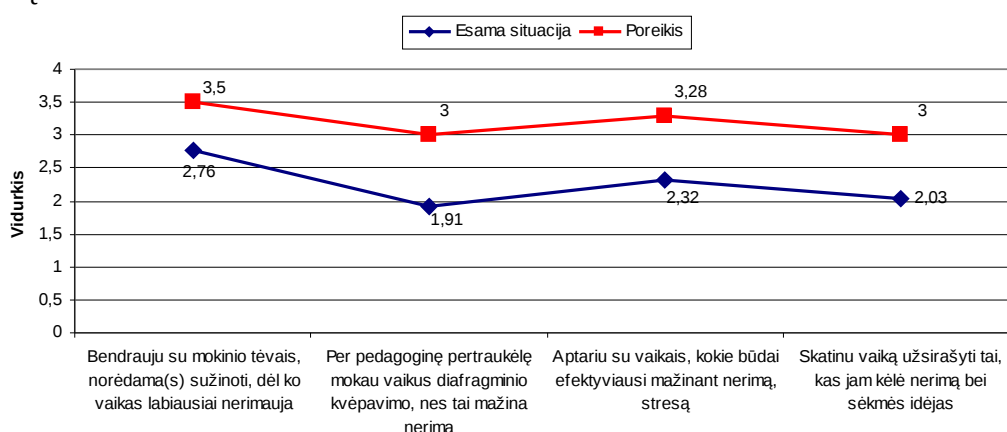
□

□

poreikio juos taikyti ateityje (nuolat skatinu vaikų pasitikėjimą savimi; nuolat klausiu mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, ar viską supranta, ar spėja su visa klase; nelyginu vaikų, turinčių kalbos sutrikimų, darbo rezultatų su visos klasės rezultatais; siekiu, kad klasėje būtų paisoma visų mokinių nuomonės; padedu mokiniams suprasti, kodėl negalima apkalbinėti kitų; būnu kantri (-us) ir tolerantiška(s) vaiko, turinčio kalbos sutrikimų, atžvilgiu; viešai girdama(s) mokinius neišskiriu ir vaiko, turinčio kalbos sutrikimų) vidurkių yra statistiškai nepatikimi ($p > 0,05$).

Tyrimo duomenų analizė rodo, kad pedagogai pakankamai dažnai, siekdami sumažinti ar įveikti mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, mokyklinį nerimą, atkreipia dėmesį net į nedidelius mokinių pasiekimus bei siekia jiems būti ne tik pedagogu, bet ir draugu. Pedagogų nuomonė ties šiais teiginiais buvo pakankamai homogeniška (St. d.^{*} = 0,44, St. d.[□] = 0,53). Statistinių tyrimo duomenų analizė parodė, kad pedagogų nuomonė ties darbo būdu, *retai per pedagogines pertraukėles paprašau vaikų pasakyti bent 3 teigiamias mokinių savybes*, buvo labai heterogeniška (St. d. = 0,94). Panašus skaičius respondentų teigė, kad jie retai taiko šį būdą, niekad nėra taikę, rečiau taiko, nei netaiko. Pedagogų nuomonės išsiskyrė ir vertinant darbo būdų, mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, mokykliniam nerimui mažinti, tinkamumą. Beveik vienodas skaičius respondentų nurodė, kad abejoja, labiau tiktų, nei netiktų ar labai tiktų, jog minėtasis darbo būdas galėtų būti tinkamas mokinių mokykliniam nerimui įveikti. Išsamesni pedagogų atsakymai apie nurodytų darbo būdų taikymą ir poreikį juos taikyti pateikiami 8 priede.

Septintame paveiksle atsispindi pedagogų nuomonė apie tai, kokius darbo būdus, mažinančius mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, mokyklinį nerimą, taiko ir darbo būdų tinkamumo įvertinimas.

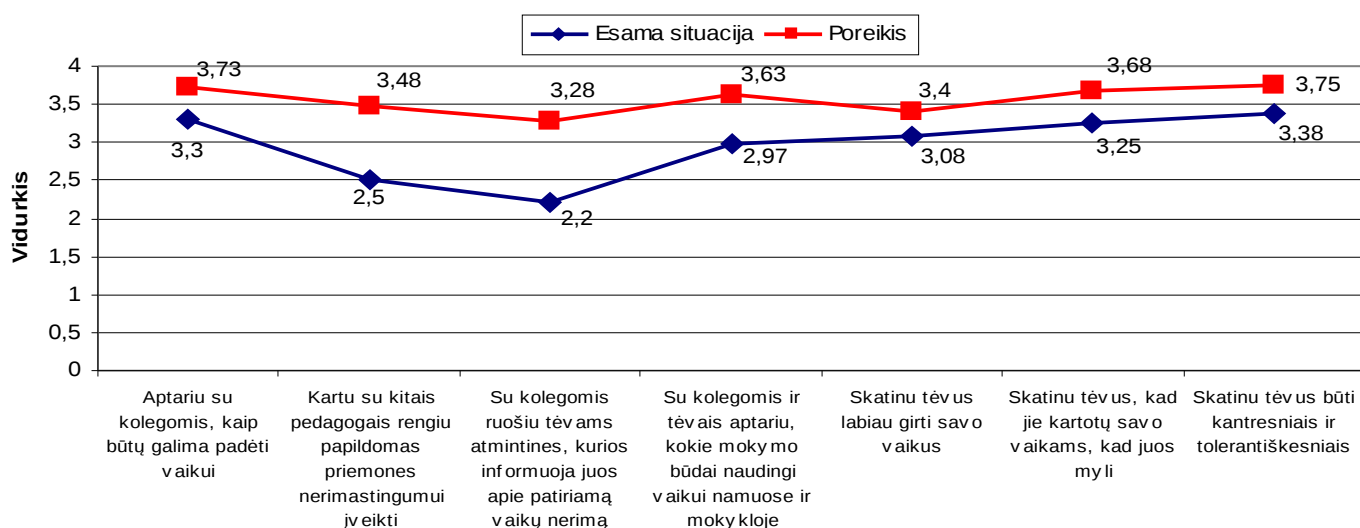
7 pav. Darbo būdų, susijusių su mokinių nerimo mažinimu, taikymo dažnumas bei jų tinkamumas

Statistinė tyrimo duomenų analizė rodo, kad respondentų nuomonė ties darbo būdu, *per pedagoginę pertraukėlę mokau vaikus diafragminio kvėpavimo, nes tai mažina nerimą, stresą*, išsiskyrė. Šį teiginį patvirtina ir standartinis nuokrypis (St. d. = 0,79). Pusė apklaustųjų teigė, kad

retai taiko šį darbo būdą, trečdalis pedagogų nurodė, kad niekada netaiko, o likusioji dalis respondentų teigė, kad dažniau taiko, nei netaiko. Respondentų nuomonė dėl pastarojo būdo tinkamumo, mokykliniam nerimui įveikti, taip pat buvo labai heterogeniška (St. d. = 0,92).

Taip pat pastebimi esminiai skirtumai tarp visų kitų darbo būdų taikymo ir poreikio juos taikyti. Apibendrinus duomenis galima daryti išvadą, kad minėti darbo būdai yra labiau netradiciniai, todėl pakankamai retai pedagogų taikomi praktikoje, siekiant sumažinti ar įveikti mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, mokyklinį nerimą. Taip pat neprieita vieningos nuomonės dėl šių darbo būdų tinkamumo nerimui įveikti (žr. 9 priedą).

Glaudus tėvų ir pedagogų bendradarbiavimas, sudaro sąlygas abipusei paramai ir pagalbai, kuri svarbi sėkmingam vaikų ugdymui(si). Remiantis šia idėja, buvo tirta, kokias prevencines priemones taiko pedagogai, siekdami įveikti ar sumažinti mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, mokyklinį nerimą. Tyrimo duomenis iliustruoja aštuntas paveikslas.

8 pav. Prevencinės priemonės, mažinančios mokinių mokyklinį nerimą

Statistinė tyrimo duomenų analizė rodo, kad pastebimas gana didelis skirtumas tarp esamos situacijos ir poreikio taikyti šiuos darbo būdus: *su kolegomis ruošiu tėvams atmintines, kurios informuoja juos apie patiriamą vaikų nerimą dėl kalbos sutrikimų* ($M^{*00} = 2,20$, $M^{*000} = 3,28$; $p \leq 0,00$), *kartu su kitais pedagogais rengiu papildomas priemones, tokias kaip kortelės, taisyklės ir pan., nerimastingumui įveikti* ($M^{*00} = 2,50$, $M^{*000} = 3,48$; $p \leq 0,00$), *su kolegomis ir tėvais aptariu, kokie mokymo būdai naudingi vaikui namuose ir mokykloje* ($M^{*00} = 2,50$, $M^{*000} = 3,48$; $p \leq 0,00$). Nors pedagogų nuomonė ties šiais teiginiais buvo gana heterogeniška, tačiau dauguma apklaustųjų pritaria nuomonei, kad minėti darbo būdai, įvardyti kaip prevencinės priemonės, galėtų tikti mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, mokykliniam nerimui įveikti (žr. 10 priedą).

Apibendrinus tyrimo rezultatus galima daryti išvadą, kad pedagogai, dirbdami su kalbos sutrikimų turinčiais mokiniais, taiko įvairius darbo būdus, kurie gali padėti įveikti ar sumažinti mokykloje patiriamą nerimą.

2.4.3. Mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, darbo būdų mokykliniam nerimui įveikti, faktorinė analizė

Mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, mokykliniam nerimui įveikimo efektyvumui, buvo pateikta skalė su 33 kintamaisiais, susijusiais, su mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, nerimo įveikimu. Atlikus šios skalės faktorinę analizę buvo atrikta 20 kintamųjų ir atskleistos keturios, mokyklinio nerimo įveikimo, apibendrinančios kategorijos: *pedagogo veikla su tėvais; tiesioginės veiklos, mažinančios mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, mokyklinį nerimą; pokalbiai ir diskusijos su mokiniu (-iais); supratimas ir pagarba kalbos sutrikimų turinčiam mokiniui*. Faktorinė analizė parodo, kaip pedagogai sąmoningai atsakydami į pateiktus klausimus, intuityviai juos grupuoja į tam tikras kategorijas (žr. 6 lentelę).

6 lentelė

(KMO = 0,797⁸ ; N = 100)

Pirminiai teiginiai	M	SD	Testo žingsnio svoris, L	Testo žingsnio skiriamoji geba, r/itt	Cronbach α	Faktoriaus aprašomoji sklaida, %
Pedagogo veikla su tėvais (M=3,17)						
Skatinu tėvus, kad jie visais įmanomais būdais kartotų savo vaikams, kad juos myli, ir darytų tai ne tik likus vieniems, bet ir prie kitų žmonių	3,25	0,89	0,841	0,780	0,830	13,02
Skatinu tėvus būti kantresniais ir tolerantiškesniais	3,38	0,84	0,726	0,675		
Skatinu tėvus labiau girti savo vaikus	3,08	0,84	0,709	0,652		
Su kolegomis ir tėvais aptariu, kokie mokymo būdai naudingi vaikui namuose ir mokykloje	2,97	0,86	0,701	0,533		
Tiesioginės veiklos, mažinančios mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, mokyklinį nerimą (M=2,38)						
Skatinu vaiką užsirašyti tai, kas jam kėlė nerimą bei sėkmės idėjas	2,03	0,90	0,742	0,548	0,802	12,78
Per pedagoginę pertraukėlę mokau vaikus diafragminio kvėpavimo, nes tai	1,91	0,79	0,689	0,552		

⁸ **KMO** (*Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy*) – skalės tinkamumas faktorinei analizei.

L – faktorinis svoris (remiantis pagrindinių komponentų metodu *Varimax* rotacija) parodo kintamųjų ir faktoriaus (*Alpha factoring* analizės modelis) statistinio ryšio glaudumą.

r/itt (*Item-Total-Correlation*) – testo žingsnio skiriamosios gebos rodiklis. Iš esmės yra koreliacijos koeficientas, atspindintis statistinį ryšį tarp pavienio testo žingsnio įverčių ir bendro testo balo.

α (*Cronbach Alpha*) – testo vidinės konsistencijos koeficientas.

(-) – reiškia, kad gauti teiginio įverčiai turi būti perkoduojami, atsakymo formato skaitmenines pozicijas pasukant 180° kampu.

Sklaida % – procentinis (kumuliatyvinis) dažnis parodo, kiek % priklausomojo kintamojo sklaidos gali būti paaiškinta nepriklausomu kintamuoju.

mažina nerimą						
Kartu su kitais pedagogais rengiu papildomas priemones, tokias kaip kortelės, taisyklės ir pan., nerimastingumui įveikti	2,50	0,93	0,675	0,646		
Aptariu su vaikais, kokie būdai efektyviausi mažinant nerimą, stresą	2,32	0,79	0,643	0,562		
Su kolegomis ruošu tėvams atmintines, kurios informuoja juos apie patiriamą vaikų nerimą dėl kalbos sutrikimų	2,20	0,91	0,642	0,611		
Aptariu su kolegomis, kaip būtų galima padėti vaikui	3,30	0,80	0,495	0,433		
Pokalbiai ir diskusijos su mokiniu (-iais) (M=3,51)						
Siekiu vaikams būti ne tik pedagogas, bet ir draugas	3,48	0,66	0,790	0,629	0,783	11,02
Diskusijų metu skatinu vaikus įsitraukti į bendrą klasėje vykstančią diskusiją	3,47	0,72	0,720	0,617		
Siekiu, kad klasėje būtų paisoma visų mokinių nuomonės	3,64	0,59	0,668	0,521		
Nuolat klausiu mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, ar viską supranta, ar spėja su visa klase	3,50	0,73	0,505	0,465		
Atkreipiu dėmesį netgi į nedidelius vaikų pasiekimus	3,63	0,61	0,459	0,549		
Atskleidžiu bendraamžiams teigiamus tokių mokinių bruožus	3,31	0,80	0,435	0,448		
Supratimas ir pagarba kalbos sutrikimų turinčiam mokiniui (M=3,64)						
Mokinio padarytas įvairias klaidas taisau atsargiai, be pastabų, pažeidžiančių jo pasitikėjimą	3,59	0,62	0,730	0,449	0,730	10,34
Būnu kantri (-us) ir tolerantiška(s) vaiko, turinčio kalbos sutrikimų, atžvilgiu	3,70	0,54	0,682	0,655		
Skatinu vaiką klausti, jei ko nors nesupranta	3,84	0,49	0,591	0,4597		
Ilgesnes, sudėtingesnes užduotis suskaidau dalimis, kad mokiniai greičiau pajustų sėkmę ir nenusiviltų	3,43	0,67	0,555	0,518		

Gauti duomenys rodo, kad buvo gauti 4 faktoriai – *Pedagogo veikla su tėvais; Tiesioginės veiklos, mažinančios mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, mokyklinį nerimą; Pokalbiai ir diskusijos su mokiniu (-iais); Supratimas ir pagarba kalbos sutrikimų turinčiam mokiniui*, atitinkamai apjungiantys 4, 6, 6 ir 4 teiginius.

Kintamųjų statistinis sąryšis su faktoriais ir grupavimas jų viduje interpretacijos požiūriu yra teoriškai prasmingas. Pažymėtina, jog buvo gautos gana aukštos empirinių apraiškų (kintamųjų) įverčių koreliacijos su ekstrahuotais faktoriais. Apie tai liudija koreliacijos koeficiento reikšmių svyravimo ribos ($0,433 \leq r \leq 0,780$). Faktorių aprašomoji galia (sklaida) svyruoja nuo 10,34 proc. iki 13,02 proc. Kiek matrica tinka faktorinei analizei, rodo *Kaiser-Meyer-Olkin* (KMO) koeficientas, kuris šiuo atveju yra gana aukštas (0,797). Pavienių faktorių

vidinė konsistencija, įvertinta *Cronbach alpha* koeficientu, svyruoja nuo 0,730 iki 0,830, todėl visi faktoriai yra pakankamai homogeniški.

Nuomonių raiška (skalė nuo 1 iki 4). Aukščiausi įverčiai užfiksuoti apibendrintoje kategorijoje ***supratimas ir pagarba kalbos sutrikimų turinčiam mokiniui*** (faktoriaus vidutinis įvertis – 3,64). Respondentai dažniausiai pritarė teiginiui, kad *vaikas skatinamas klausti, jei ko nors nesupranta* (M=3,84). Gana didelis pritarimas respondentų atsakymuose išreikštas ir tokiam teiginiui kaip *būnu kantri (-us) ir tolerantiška(s) vaiko, turinčio kalbos sutrikimų, atžvilgiu*, kas liudija apie pedagogų pastangas, siekiant padėti įveikti mokyklinį nerimą.

Bendrojo lavinimo mokyklų pedagogų pritarimas tokiems ***pokalbių ir diskusijų su mokiniu (-iais)*** faktoriaus teiginiais, *kaip siekiu vaikams būti ne tik pedagogu, bet ir draugu* (M=3,48), *diskusijų metu skatinu vaikus įsitraukti į bendrą klasėje vykstančią diskusiją* (M=3,47), *siekiu, kad klasėje būtų paisoma visų mokinių nuomonės* (M=3,64), *nuolat klausiu mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, ar viską supranta, ar spėja su visa klase* (M=3,50), *atkreipiu dėmesį netgi į nedidelius vaikų pasiekimus* (M=3,63), *atskleidžiu bendraamžiams teigiamus tokių mokinių bruožus* (M=3,31), parodo, kad pedagogai ieško būdų, kuriais siekia sumažinti mokinių mokyklinį nerimą, kuris didėja dėl esamo kalbos sutrikimo.

Pedagogo veiklos su tėvais (M=3,17) vertintas pakankamai vienareikšmiškai – fiksuojami mažiausi nuomonių skirtumai (standartinis nuokrypis (SD) svyruoja nuo 0,84 iki 0,89). Žemiausiu įverčiu vertintas toks teiginys, kaip *su kolegomis ir tėvais aptariu, kokie mokymo būdai naudingi vaikui namuose ir mokykloje* (M=2,97), parodo, kad bendrojo lavinimo mokyklose dirbantiems pedagogams dar trūksta bendravimo ir bendradarbiavimo su tėvais ir kolegomis, aptariant konkrečius mokymo būdus, padėsiančius mokiniams, turintiems kalbos sutrikimų, įveikti mokyklinį nerimą.

Faktoriaus ***tiesioginės veiklos, mažinančios mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, mokyklinį nerimą*** (M=2,38) beveik visi kintamieji gavo gana neaukštus įverčius: *skatinu vaiką užsirašyti tai, kas jam kėlė nerimą bei sėkmės idėjas* (M=2,03), *per pedagoginę pertraukėlę mokau vaikus diafragminio kvėpavimo, nes tai mažina nerimą* (M=1,91), *kartu su kitais pedagogais rengiu papildomas priemones, tokias kaip kortelės, taisyklės ir pan., nerimastingumui įveikti* (M=2,50), *aptariu su vaikais, kokie būdai efektyviausi mažinant nerimą, stresą* (M=2,32), *su kolegomis ruošiu tėvams atmintines, kurios informuoja juos apie patiriamą vaikų nerimą dėl kalbos sutrikimų* (M=2,20), *aptariu su kolegomis, kaip būtų galima padėti vaikui* (M=3,30). Tai parodo, kad pedagogai gana retai taiko konkrečius darbo būdus, mokinių mokykliniam nerimui įveikti.

Apibendrinus gautus rezultatus galima daryti išvadą, kad pedagogai ieško darbo būdų, kurie padėtų įveikti ar sumažinti kalbos sutrikimų turinčių mokinių mokyklinį nerimą. Tačiau pedagogams dar trūkta glaudesnio bendravimo ir bendrabiavimo su tėvais ir kolegomis. Tai labai svarbu sėkmingam ir produktyviam darbui su mokiniais. Taip pat galima pasiūlyti ir tokius darbo būdus, kurie skatintų pedagogo ir mokinio tarpusavio supratimą, pedagogo pagarbą mokiniui, turinčiam kalbos sutrikimų. Skatinti vaiką klausti, jei ko nors nesupranta, ilgesnes bei sudėtingesnes užduotis skaidyti dalimis, ugdyti tolerantiškumą. Šie būdai padėtų sukurti teigiamą emocinį klimatą klasėje, mažėtų nepasitikėjimo savimi jausmas, uždarumas ir nerimas. Siekiant įveikti mokyklinį nerimastingumą, ne mažiau svarbūs yra pedagogų pokalbiai ir diskusijos su mokiniu. Todėl būtina nuolat skatinti įsitraukti į bendrą klasėje vykstančią diskusiją, paisyti visų mokinių nuomonės, atkreipti dėmesį į nedidelius mokinių pasiekimus. Tuomet mažėtų polinkis perdėtai jaudintis, reaguoti į smulkmenas, mažiau nerimauti, jog atsitiks kažkas nemalonaus. Tačiau vienpusis pedagogo darbas su mokiniu nebus pakankamai veiksmingas. Svarbus vaidmuo tenka šeimai ir bendradarbiavimui su ja. Nuolatinis konsultavimasis tarpusavyje, mokymo būdų ieškojimas, kurie būtų naudingi vaikui namie ir mokykloje, tėvų tolerantiškumo skatinimas, galėtų būti veiksmingi mokinių nerimui mažinti.

Išvados

1. Remiantis mokslinės literatūros analize nustatyta, kad kalbos sutrikimai lemia ne tik mokymosi sunkumus, bet ir mokyklinį nerimą.
2. Mokinių apklausos duomenys leidžia teigti, kad kalbos sutrikimų turintys mokiniai pasižymi didesniu mokykliniu nerimu, nei įprastinės kalbos raidos mokiniai.
3. Vyrauja tendencija, jog mergaitės daugumą mokyklinio nerimo komponentų yra linkusios labiau išskirti nei berniukai.
4. Dažniausiai pedagogų taikomi būdai, kalbos sutrikimų turinčių mokinių, mokykliniam nerimui įveikti, yra tiesioginė ir netiesioginė veikla su mokiniu.
5. Tiesiogine veikla – *atkreipti dėmesį net į nedidelius vaikų pasiekimus; akcentuoti atlikimo būdus, analizuojant konkrečius mokinio užduoties atlikimo veiksmus; siekti vaikams būti ne tik pedagogu, bet ir draugu; ilgesnes užduotis skaidyti dalimis, kad mokiniai greičiau pajustų sėkmę ir nenusiviltų; atkreipti dėmesį į gerai atliktą užduotį; atskleisti bendraamžiams teigiamus mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, bruožus ir t.t.*
6. Netiesioginė veikla su mokiniu – *skatinti tėvus būti kantriais ir tolerantiškesniais; patarti, kad jie visais įmanomais būdais kartotų savo vaikams, jog myli ir nuolat juos girtų; aptarti su kolegomis, kaip būtų galima padėti vaikui.*
7. Rečiau taikomi, tačiau pakankamai efektyvūs būdai: *pedagoginės pertraukėlės metu atlikti diafragminio kvėpavimo pratimus; skatinti vaiką užsirašyti tai, kas jam kėlė nerimą bei sėkmės idėjas; aptarti su vaikais, kokie darbo būdai, jų nuomone, mažintų nerimą; bendrauti su mokinio tėvais ir nustatyti, dėl ko vaikas labiausiai nerimauja.*
8. Pirmoji hipotezė, jog tikėtina, kad didesnę mokyklinį nerimą patiria 3 – 4 klasių mokiniai, turintys kalbos sutrikimų, nei to paties amžiaus įprastinės kalbos raidos mokiniai, pasitvirtino tik iš dalies. Labiausiai dėl žinių tikrinimo nerimauja trečios ir septintos klasės mokiniai, o santykių problemas ir baimes su mokytojais labiausiai akcentuoja šeštos klasės mokiniai.
9. Antroji hipotezė, kad mokyklinis nerimas priklauso nuo kalbos sutrikimo pobūdžio, pasitvirtino. Didesnę mokyklinį nerimą patiria kalbos neišsivystymą turintys mokiniai.
10. Trečioji hipotezė, kad pedagogai taiko skirtingus darbo būdus mokinių mokykliniam nerimui įveikti, pasitvirtino.

Literatūra

1. Ališauskas, A. (2004). Specialiųjų ugdymo (si) poreikių turinčio vaiko psichologinė savijauta bendrojo ugdymo klasėje. *Ugdymo psichologija*, Nr. 11 – 12, p. 12 – 17.
2. Ališauskas, A. (2002). *Vaikų raidos ypatingumų ir specialiųjų ugdymo(si) poreikių įvertinimas*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
3. Ališauskas, A., Gerulaitis, D. (2003). *Bendrojo ugdymo klasėje besimokančio specialiųjų ugdymo(-si) poreikių vaiko socialinės – psichologinės charakteristikos atskleidimas*. Tyrimo ataskaita. Šiauliai.
4. Ambrukaitis, J. (2004). Pedagogų nuomonė apie savo pasirengimą ugdyti vaikus, turinčius specialiųjų poreikių. *Specialusis ugdymas*, 2 (11), 114 – 124.
5. Apraiška. *Lietuvių kalbos žodynas*. <http://www.lkz.lt/startas.htm> (žiūrėta 2010 12 11).
6. Augis, R. (1984). *Jaunesniųjų moksleivių elgesys psichinės įtampos situacijose*. Vilnius.
7. Augis, R. (sud. Ats. Red.). (1993). *Psichologijos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
8. Barkauskaitė, M. (2001). Bendrojo lavinimo ir jaunimo mokyklų moksleivių vertybių ir nerimastingumo palyginamoji analizė. *Pedagogika*, 48.
9. Barvydienė, V. ir kt. (1996). *Psichologija studentui*. Kaunas: Technologija.
10. Beresnevičienė, D., Markovienė, M., Eidukevičius, R., (1999). Jaunesniųjų moksleivių savęs vertinimas, psichologinė savijauta mokykloje bei mokyklinis nerimastingumas. *Ugdymo psichologija*, t. 2, Nr. 2, p. 13 – 19.
11. Bortkevičienė, D. (2008). Jau tas nerimas. *Sveikatos ABC*, Nr. 7, 14.
12. Bortkevičienė, D. (2009). Nerimo dienos. *Sveikatos ABC*, Nr. 5, 16
13. Campbell, J. M. (2006). Anxiety Disorders. Edited by R. W. Kamphous, J. M. Campbell. *Psychodiagnostic Assessment of Children. Dimensional and Categorical Approaches*. Hoboken, New Jersey.
14. Carnegie, D. (2009). *Kaip atsikratyti nerimo ir pradėti gyventi*. Laiko patikrinti būdai įveikti nerimą. Vilnius: Eugrimas.
15. Carrivick – Zimmerman, Ch. U. (2008). Baimė, kuri atveria duris. *Aš ir psichologija*, Nr. 5.
16. Clarkson, M. (2005). *Kaip įveikti baimes: nuo nežinomybės baimės iki baimės skristi lėktuvu*. Vilnius: Alma littera.
17. Colman, A. M. (2006). *A Dictionary of Psychology*. New York: Oxford University Press.
18. Daugirdienė, I. (2003). Kalbos ir komunikacijos korekcija. A. Prasauskienė (Sud. ir moksl. red.). *Vaikų raidos sutrikimai*. Kaunas: Kauno vaiko raidos klinika „Lopšelis“.
19. Dehner, U., Dehner, R. (2007). *Nestokite sau skersai kelio. Išmokime valdyti mintis ir nuotaikas*. Vilnius: Alma littera.

20. Diomšina, B. (2009). *Vaikų ir paauglių nerimo sutrikimai*. Mokomoji knyga bendrosios praktikos gydytojams, psichiatrams, vaikų ir paauglių psichiatrams, neurologams, vaikų neurologams, rezidentams, psychologams. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
21. Дубровина, Н. (ред.). (1995). *Руководство практического психолога: психическое здоровье детей и подростков в контексте психологической службы*. Москва: Академия.
22. Erikson, E. H. (2004). *Vaikystė ir visuomenė*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
23. Fisher, Bh., Allen, R., Kose, G. (1996). *The relationship between anxiety and problem – solving skills in children with and without learning disabilities*. *Juornal of learning disabilities*, 29 (4), p. 439 – 446.
24. Fürst, M. (1998). *Psichologija*. Vilnius: Lumen.
25. Gage, N. L., Beliner, D. C. (1994). *Pedagoginė psichologija*. Vilnius: Alna litera.
26. Gailienė, D., Bulotaitė, L., Sturlienė, N. (1996). *Aš myliu kiekvieną vaiką*. Vilnius: Vilniaus leidybos centras.
27. Gaizelytė, D. (2007). *Kalbos ir kalbėjimo anatomija bei fiziologija*. A. Prasauskienė (Sud. ir moksl. red.). *Mokykimės bendrauti. Knyga apie vaikų komunikacijos sutrikimus*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
28. Garšvienė, A., Ivoškuvienė, R. (1997). *Kalbėjimo, kalbos ir komunikacijos sutrikimai*. J. Ambrukaitis (Sud.). *Specialiųjų poreikių vaikai* (p. 49 – 59). Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas.
29. Garšvienė, A. (1993). *Logopedija: vadovėlis spec. pedagogikos fakulteto studentams*. Kaunas: Šviesa.
30. Garšvienė, A., Ivoškuvienė, R. (2003). *Vaikai, turintys kalbėjimo, kalbos ir kitų komunikacijos sutrikimų*. J. Ambrukaitis (Sud. ir ats. red.). *Specialiojo ugdymo pagrindai*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
31. Glass, L. (2002). *Žinau, ką galvoji*. Vilnius: Mokslo.
32. Greenberger, D., Padesky, Ch. A. (2000). *Nuotaika paklūsta protui. Keiskite jauseną keisdami mąstyseną*. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.
33. Gudžinskienė, V. (2000). *Kritinio mąstymo svarba ugdant sveiką gyvenseną*. Metodinė priemonė. Vilnius: Petro ofsetas.
34. Gudžinskienė, V. (2001). *Mokyklinio nerimastingumo rodikliai ir juos lemiantys veiksniai*. *Pedagogika*, 48.
35. Hallahan, D. P., Kauffman, J. M. (2003). *Ypatingieji mokiniai*. Specialiojo ugdymo įvadas. Alma littera: Vilnius.

36. Howell, J., Dean, E. (2001). *Treating Phonological Disorders in Children: Metaphon – Theory to Practice*. (2nd edition). London: Whurr Publishers Ltd.
37. Hurlock, E. B. (1972). *Child development*. New York: McGraw – Hill Book Co.
38. ITC Švietimo valdymo informacinė sistema. *Statistika*. <http://www.svis.smm.lt/svis/node/10> (žiūrėta 2010 01 18).
39. Ivoškuvienė, R., Makauskienė, V. (2009). Pedagogų, ugdančių mikčiojančius mokinius, patirtis. *Specialusis ugdymas*, 1 (20), 85 – 92.
40. Ivoškuvienė, R., Mamonienė, Z., Pečiulienė, O., Stošiuvienė, K. (2002). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų neišplėtotos kalbos ugdymas*. Šiauliai: K. J. Vasiliausko įmonė.
41. Ivoškuvienė, R., Mamonienė, Z., Pečiulienė, O., Suveizdienė, V. (1997). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų žymiai ir vidutiniškai neišsivysčiusios kalbos ugdymas*. Šiauliai.
42. Ivoškuvienė, R., Radavičienė, S. (2007). Mikčiojimo ir mokyklinio nerimo ryšys. *Specialusis ugdymas*, 1(16), 68 – 77.
43. Jakutienė, V., Bražienė, N., Ramanekienė, I. (2005). Kai kurie metodai III – IV klasių mokinių nerimastingumui tirti. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, Nr. 3 (7), 33 – 42.
44. Jusienė, R., Laurinavičius, A. (2007). *Psichologija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
45. Kairienė, E., Žižienė, J. (Sud.). (2004). *Fiziologijos žodynas*. Šiauliai: Lucilijus.
46. Kaffemanienė, I., Ivoškutė, J. (2005). Moksleivių, turinčių specialiųjų ugdymo(si) poreikių, mokyklinio nerimo poveikis mokymosi motyvacijai. *Specialusis ugdymas*, Nr.2 (13), 55 – 67.
47. Kaffemanienė, I., Tereikienė, V. (2003). Ikimokyklinio amžiaus vaikų emocinė raidos ir elgesio sutrikimų koreliacija. *Specialusis ugdymas*, Nr. 1(8), 15 – 30.
48. Kočiūnas, R. (1995). *Psichologinis konsultavimas*. Vilnius: Lumen.
49. Kutkienė, L. (2000). Vaikų mokyklinio nerimo aktualijos ir mokytojų rengimas. VII tarptautinės mokslinės konferencijos „Švietimo reforma ir mokytojų rengimas“ medžiaga: Mokslo darbai. Vilnius.
50. Kutkienė, L., Mažalskienė, E. (1996). Vertinimo sistemos įtaka mokinių mokykliniams nerimui ir pasiekimo motyvacijai. *Švietimo reforma ir mokytojų rengimas: III tarptautinė konferencija*. Vilnius.
51. Luobikienė, I. (2002). *Sociologinių tyrimų metodika*. Kaunas: Technologija.
52. Luskin, F., Pelletier, R. K. (2008). *Atsikratyk streso visiems laikams*. Dešimt moksliskai pagrįstų gyvensenos įgūdžių, garantuojančių gerą sveikatą ir laimę. Kaunas: Dajalita.
53. Makauskienė, V. (2004). Vaikų, turinčių kalbos sutrikimų, savęs vertinimo ypatumai. *Specialusis ugdymas*, Nr. 1 (10), 125 – 131.

54. Martinkienė, V., Galiauskas, J., Bandžiulienė, R. (2006). Kai vargina nerimas. *Sveikas žmogus*, Nr. 1.
<http://www.sveikaszmogus.lt/index.php?pagrid=psicholog&lid=2&rodyti=str&strid=2460&subtema=63> (žiūrėta 2010-07-29).
55. Martišauskienė, E. (2004). Mokyklinio nerimo ir dvasinės sklaidos paralelės paauglystėje. *Pedagogika*, 73, 118 – 123.
56. Milašauskienė, J., Zambacevičienė, E., Dapkevičienė, V. (2008). Priešmokyklinio amžiaus vaikų intelektualinio brandumo, mokyklinio nerimo ir auklėjimo šeimoje stilių sąsajos. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 4 (20), 192 – 197.
57. Myers, G. D. (2000). *Psichologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
58. Nasvytienė, D. (2005). Vaiko elgesio ir emocinės problemos. Kontekstas, psichologinis įvertinimas ir pagalba. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
59. Navaitis, G. (1999). Šeimos konsultavimas. R. Giedrienė, J. Grudzinskas, G. Navaitis (Sud.). *Vaikų psichologinis konsultavimas*. Vilnius: Presvika.
60. Ouspensky, P. D. (2004). *Galimos žmogaus evoliucijos psichologija*. Vilnius: Žygimantų spaustuvė.
61. Palačionienė, L. (2003). Kalbos sutrikimų turintis vaikas. O. Monkevičienė (Sud.). *Mano vaikai. Priešmokyklinis vaiko ugdymas*. Kaunas: Šviesa.
62. Ph. D. Program in Speech-Language-Hearing Science. Development Neurolinguistics Lab. *Specific Language Impairment (SLI)*.
<http://web.gc.cuny.edu/SpeechandHearing/labs/dnl/sli.htm> (žiūrėta 2009 10 28)
63. Pikūnas, J., Palujanskienė, A. (2001). *Asmenybės vystymasis: kelias į savęs atradimą*. Kaunas: Spindulys.
64. Pileckaitė – Markovienė, M. (2001). Pradinių klasių moksleivių mokymosi motyvacija, psichologinė savijauta ir mokyklinis nerimastingumas. *Psichologija*, 23, 37 – 47.
65. Pileckaitė – Markovienė, M. (2004). 6 – 11 metų amžiaus vaiko vystymasis. M. Pileckaitė – Markovienė, D. Nasvytienė, D. Bumblytė (Sud.). *Vystymosi psichologija. Vaikystė*. Vilnius: Enciklopedija.
66. Pileckaitė – Markovienė, M., Stanišauskaitė, A. (2005). 14 – 16 metų paauglių mokyklinio streso įveikos stilių ir savivertės sąsajos. *Acta Paedagogica Vilnensia*. Nr. 14, 91 – 99.
67. Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos. *Švietimo plėtotės centras*.
<http://www.pedagogika.lt/index.php?-469374926> (žiūrėta 2010-07-29).
68. Pundzevičienė, A. (2008). Negailėstingoji baimė. *Aš ir psichologija*, Nr. 5.

69. Railienė, L. (1997). Humaniškumas ir asmenybės ugdymas. *Švietimo reforma ir mokytojų rengimas: IV tarptautinė mokslinė konferencija*. Vilnius: VPU.
70. Reid, L. (2010). *Vaikų nerimas*. Vilnius: Baltos lankos.
71. Riemann, F. (2004). *Pagrindinės baimės formos*. Vilnius: Alma littera.
72. Рогов, (2004). Практическая психодиагностика. Методики и тесты. *Методика диагностики уровня школьной тревожности Филлипса*. Самара: Издательский Дом «БАХРАХ» – М, p. 69 – 76.
73. Roth, F. P., Worthington C. K. (2005). *Treatment Resource Manual for Speech – Language Pathology, 3rd ed.* United States of America.
74. Ruškys, A., Kiliuvienė, D. (2002). Vaiko kalbinės sambrandos tyrimas. *Pedagogika*, 57.
75. Ruškys, J. (2003). Specialiųjų poreikių vaikų ugdymo metodologija: modeliai, metodai, kontekstai, pokyčiai, kryptingumas. J. Ambrukaitis (Sud. ir Ats. Red.). *Specialiojo ugdymo pagrindai*, 77 – 107. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
76. Sarasonas, S. B., Davidsonas, K. S., Lighthallas, F. F., Waite'as R. R. ir Ruebuchas, B. K. (1960). *Anxiety in elementary school children*. New York: Wiley.
77. Sidlauskas, E. A. (2005). Kas yra kalba? Kodėl tik žmonės kalba? *Psichologija*, 32, 102 – 115.
78. Smith, M., Ellen Jaffe–Gill, E. M. A., Segal, J. (2009). *Understanding Stress*. Signs, Symptoms, Causes, and Effects. http://helpguide.org/mental/stress_signs.htm (žiūrėta 2010-07-29).
79. Šveiberienė, D. (1998). Teigiamo savęs vertinimo ugdymo reikšmė jaunesniame mokykliniame amžiuje. A. Zaukienė (Sud.). *Mokytojo veikla – ieškojimų ir sprendimų kelyje: straipsnių rinkinys*. Vilnius: Kronta.
80. Tulickas, E., Zambacevičienė, E. (2004). Mokinių mokyklinio nerimo apraiškos skirtingose ugdymo pakopose. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, Nr. 3, 113 – 116.
81. Unčiūrys, J., Kaziukevičiūtė, L. (1998). Pradinukų kalbos sutrikimai ir jų šalinimas. *Pedagogika*, 37.
82. Vinikaitytė, J. (200). Mokinių, turinčių kalbos ir kalbėjimo sutrikimų, savęs vertinimas. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, Nr. 3 (14), 111 – 114.
83. What is Anxiety? Anxiety Symptoms and Causes. *Medical News Today*. <http://www.medicalnewstoday.com/info/anxiety/what-is-anxiety.php> (žiūrėta 2010-07-08).
84. Wrześniewski, K., Chylińska, J. (2004). Coping with school – related stress: some theoretical and methodological issues. *Ugdymo psichologija*, Nr. 13, 24 – 28.

85. Žukauskienė, R. (1999). Agresija ir bendradarbiavimas: kaip padėti vaikams išmolti konstruktyviai elgtis. R. Giedrienė, J. Grudzinskas, G. Navaitis (Sud.). *Vaikų psichologinis konsultavimas*. Vilnius: Presvika.
86. Žukauskienė, R. (2007). *Raidos psichologija*. Vilnius: Margi raštai.
87. Žukauskienė, R., Kratavičienė, R., Zlatkutė, V. (2000). Jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų adaptacijos sunkumai. *VII tarptutinės mokslinės konferencijos „Švietimo reforma ir mokytojų rengimas“ medžiaga. Mokslo darbai*. Vilnius: VPU.

Lina Lukšienė
**SCHOOL ANXIETY SUFFERED BY STUDENTS WITH LANGUAGE DISORDERS
AND WAYS OF OVERCOMING IT**

The Master's Degree Thesis

Summary

The *theoretical analysis* of speech and disorders thereof, manifestations of anxiety, correlation of school anxiety and studying has been carried out in the present paper.

The following hypotheses have been set: students with speech disorders studying at form 3 or form 4 experience a higher degree of anxiety in comparison with students of the same age group with normal speech development; school anxiety depends on the type of speech disorders; educators apply different work methods for overcoming school anxiety of students.

A research has been carried out by means of a questionnaire. Research aim – to reveal the manifestations of anxiety among students with speech disorders and to determine the level of expression thereof as well as to distinguish work methods that would help overcoming school anxiety suffered by students.

473 students of comprehensive schools have participated in the research. Among them: 149 students have been diagnosed writing disorders, 35 of them had speech backwardness and 67 students had phonological speech disorders; 222 students of the same age group with normal speech development. And 100 educators of comprehensive schools.

Manifestations of school anxiety suffered by students and expression levels thereof as well as work methods applied by educators and suitability thereof for overcoming manifestations of school anxiety suffered by students with speech disorders are analysed in the *empirical* part.

The key conclusions of the empirical research are as follows:

1. The tendency of anxiety suffered by students having speech backwardness approaches to increased anxiousness. They are more afraid that they would not be able to meet the expectations of the surrounding people and knowledge assessment. The tendency that girls tend to distinguish the most of school anxiety components better in comparison with boys prevails as well.
2. Educators apply different work methods for overcoming school anxiety suffered by students with speech disorders. Work methods applied by educators most often may be divided into two groups. Direct activity with the student: *to draw the attention to small achievements of children; to emphasize specific actions for accomplishing tasks assigned to students and to tell remarks; to seek to take the position as an educator and a friend etc. to the children.* Indirect activity with the student: *to encourage parents to be more patient and tolerant; to discuss with colleagues the ways how to help a child; to encourage parents to repeat their children that they loved them in all possible ways etc.* Some methods are applied rarely but they are efficient enough: *to teach children of diaphragmatic breathing during an educational break; to encourage a child to write down what caused anxiety to him and the ideas for success; to discuss with children which work methods are most efficient when reducing anxiety; to communicate to parents in order to find out the reasons for the child's anxiety.*
3. The first hypothesis that it is probable that students with speech disorders studying at form 3 or form 4 experienced a higher degree of anxiety in comparison with students of the same age group with normal speech development was confirmed partially. Students of form three and form seven are mostly anxious about knowledge assessment, and problems related to relationships, meanwhile fears related to teachers are mostly stressed by students of form six.
4. The second hypothesis that school anxiety depended on the type of speech disorders was confirmed. A greater school anxiety in accordance with five school anxiety components (social stress, frustrated need for success, fear about knowledge assessment, fear about failing in meeting expectations, general school anxiousness) is suffered by students with speech backwardness. The least anxious are students with a phonological speech disorder.
5. The third hypothesis that educators applied different work methods for overcoming school anxiety of students was confirmed.

Key words: speech, students with speech disorders, anxiety, fear, school anxiety, anxiousness, work methods reducing student's anxiety.

Priedai

ANKETA MOKINIAMS

Mieli moksleiviai,

Tikriausiai ne kartą būdami mokykloje, patyrėte daugybę emocijų, tokių kaip nerimas, baimė ar stresas. Šia apklausa siekiama įvertinti Jūsų emocijas, kurias patiriate mokykloje. Ties kiekvienu klausimu ilgai neužtrukite, parašykite tai, ką iš tiesų patiriate. Tikimės Jūsų pagalbos ir nuoširdžių atsakymų.

Anketa yra ANONIMINĖ, todėl nei vardo nei pavardės rašyti nereikia.

Atsakydami į klausimus, pažymėkite tai, ką iš tiesų išgyvenate „+“, o tai, ko nepatiriate „-“.

Pavyzdžiui:

Atsakymas

Eil. Nr.	Teiginys	Taip	Ne
1.	Ar tau patinka vasara?	+	
2.	Ar tau šiuo metu liūdna?		-
3.	Ar tu turi daug draugų?	+	

1. Prašome pateikti šiek tiek informacijos apie save. Jums tinkamą atsakymą pažymėkite

taip:

Jūs esate	☐ Berniukas ☐ Mergaitė	Kurioje klasėje mokotės?	☐ 1 klasėje ☐ 2 klasėje ☐ 3 klasėje ☐ 4 klasėje	☐ 5 klasėje ☐ 6 klasėje ☐ 7 klasėje ☐ 8 klasėje
------------------	---	---------------------------------	--	--

2. Pažymėkite tai, ką iš tiesų išgyvenate „+“, ir tai, ko nepatiriate „-“.

Atsakymas

Eil. Nr.	Teiginys	Taip	Ne
1.	Ar sunku lygiuotis su visa klase?		
2.	Ar tu jaudiniesi, kai mokytojas sako, jog ketina patikrinti tavo žinias?		
3.	Ar sunku susikaupti darbui, kai to prašo mokytojas?		
4.	Ar kartais sapnuoji, kad mokytoja supyko dėl to, kad tu neparuošei pamokų?		
5.	Ar yra buvę, nors kartą, kad klasės draugas(ai) tave mušė ar sudavė?		
6.	Ar dažnai tau norisi, kad mokytojas neskubėtų aiškindamas naują pamoką, o išaiškintų ramiai tol, kol tu suprasi?		
7.	Ar labai nerimauji, kai atsakinėji ar atlieki užduotis?		
8.	Ar būna tokių atvejų, kad tu bijai aktyviai dalyvauti pamokoje tik todėl, kad gali suklysi, padaryti klaidų?		

9.	Ar dreba tavo kojos, kai tave kviečia atsakinėti?		
10.	Ar dažnai iš tavęs juokiasi tavo klasės draugai, kai jūs žaidžiate įvairius žaidimus?		
11.	Ar atsitinka taip, kad mokytoja tau parašo žemesnį pažymį nei tu tikėjaisi?		
12.	Ar bijai, kad tavęs nepalikų šioje klasėje antriems metams?		
13.	Ar tu vengi tokių žaidimų, kuriuose vaikai renkasi žaidėjus, nes bijai, kad tavęs nepasirinks?		
14.	Ar būna kartais taip, kad tu drebi, kai tave pakviečia atsakinėti?		
15.	Ar dažnai būna taip, kad niekas iš klasės draugų nenori daryti to, ką siūlai tu?		

Šaunuoliai!!! Jau atsakėte į pirmuosius 15 klausimų.

Liko visai nedaug, todėl PIRMYN ☺

Eil. Nr.	Teiginys	Atsakymas	
		Taip	Ne
16.	Ar labai jaudiniesi prieš pradėdamas atlikti užduotį?		
17.	Ar tau sunku gauti tokius pažymius, kokių nori tavo tėvai?		
18.	Ar tu kartais bijai, kad gali klasėje nualpti?		
19.	Ar iš tavęs šaiposi klasės draugai, kai pamokoje atsakinėdamas suklysti?		
20.	Ar tu panašus į savo klasės draugus?		
21.	Ar atlikęs užduotį jaudiniesi dėl to, ar gerai ją atlikai?		
22.	Ar esi įsitikinęs, kad pamokos metu viską gerai įsidėmėsi?		
23.	Ar kartais sapnuoji, kad negali atsakyti į mokytojos pateiktą klausimą?		
24.	Ar tiesa, kad dauguma klasės draugų tau draugiški?		
25.	Ar tu labiau jaudiniesi žinodamas, kad tavo darbo rezultatus mokytoja lygins su klasės draugų rezultatais?		
26.	Ar norėtum mažiau jaudintis, kai atsakinėji?		
27.	Ar kartais bijai ginčytis? (Ar vengi įsivelti į ginčus?)		
28.	Ar tavo širdis ima greičiau plakti, kai mokytojas pasako, kad tikrins tavo žinias?		
29.	Ar tavo klasės draugai galvoja, kad nori įtikti mokytojai, gaudamas geresnius pažymius?		
30.	Ar gerai jautiesi šalia tų mokinių, kurie patinka visai klasei?		
31.	Ar būna taip, kad klasės draugai ką nors pasakydami, tave įskaudina?		
32.	Kaip galvoji, ar mokytoja nemėgsta tų mokinių, kuriems prasčiau sekasi mokytis?		
33.	Ar tu galvoji, kad dauguma klasės draugų nekreipia į tave dėmesio?		
34.	Ar dažnai bijai pasirodyti nevykėliu?		
35.	Ar tu patenkintas, kaip su tavimi bendrauja mokytojai?		
36.	Ar tavo mama padeda organizuoti renginius, kaip ir kitos klasės draugų mamos?		
37.	Ar jaudiniesi dėl to, ką apie tave galvoja aplinkiniai?		

38.	Ar tikiesi ateityje mokytis geriau?		
39.	Ar tu manai, kad rengiesi taip pat gerai, kaip ir tavo klasės draugai?		
40.	Ar atsakinėdamas pamoką galvoji, ką apie tave šiuo metu mano kiti?		

Truputį pailsėkite, suskaičiuokite iki 10 ir toliau atsakykite į likusius klausimus. Sėkmės ☺

Eil. Nr.	Teiginys	Atsakymas	
		Taip	Ne
41.	Ar tu manai, kad gabūs mokiniai turi kokių nors ypatingų teisių, kurių neturi kiti klasės draugai?		
42.	Ar tavo klasės draugai pyksta, kai tau sekasi geriau nei jiems?		
43.	Ar esi patenkintas savo santykiais su klasės draugais?		
44.	Ar gerai jautiesi, kai lieki klasėje vienas su mokytoju?		
45.	Ar tavo klasės draugai šaiposi ši tavo išvaizdos, elgesio?		
46.	Ar tu manai, kad jaudiniesi dėl mokslų labiau, nei tavo klasės draugai?		
47.	Ar jauti, kad tuoj pravirksi, kai negali atsakyti į mokytojos pateiktą klausimą?		
48.	Ar vakare, gulėdamas lovoje, tu su nerimu galvoji, kaip seksis rytoj mokykloje?		
49.	Ar kartais būna taip, kad atlikdamas sunkią užduotį, jautiesi taip, kad viską, ką ankščiau gerai mokėjai, užmiršai?		
50.	Ar tavo ranka dreba, kai atlieki užduotį klasėje?		
51.	Ar tu nerimauji, kai mokytoja pasako, kad duos užduotį visai klasei?		
52.	Ar tave gąsdina žinių tikrinimas mokykloje?		
53.	Ar bijai, kai mokytoja sako, kad duos užduotį visai klasei, o tu nesugebėsi jos atlikti?		
54.	Ar kartais sapnuoji, kad tavo klasės draugai moka tai, ko tu nemoki?		
55.	Ar tau atrodo, kad klasės draugai geriau už tave supranta mokytojos aiškinamą pamoką?		
56.	Ar eidamas į mokyklą jaudiniesi, kad mokytoja gali duoti kontrolinį darbą?		
57.	Ar atlikdamas užduotį galvoji, kad ją atlikai blogai?		
58.	Ar dreba tavo ranka, kai mokytoja paprašo atlikti užduotį lentoje, prieš visą klasę?		

Apklausą atlieka Šiaulių universiteto
1 kurso magistrantūros studentė Lina Lukšienė.
Kilus klausimams galite skambinti tel. 862755744

Ačiū, kad atsakėte į klausimus!

ANKETA PEDAGOGAMS

Gerbiami Pedagogai,

Šia apklausa siekiama išsiaiškinti Jūsų nuomonę apie tai, kokie ugdymo būdai padėtų įveikti mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, mokyklinį nerimą. Tikimės Jūsų pagalbos, išsamių ir nuoširdžių atsakymų.

Anketa yra ANONIMINĖ, todėl nei vardo, nei pavardės nurodyti nereikia.

Apklausą atlieka Šiaulių universiteto 1 kurso magistrantūros studentė Lina Lukšienė.

Kilus klausimams galite skambinti tel. 862755744 arba rašyti el. paštu neserafija@gmail.com

Ačiū už bendradarbiavimą!

Anketoje nėra teisingų ar neteisingų atsakymų. Atsakymai tiesiog rodo nuomonių įvairovę.

1. Prašome pateikti šiek tiek informacijos apie save. Jums tinkamą atsakymą įrašykite arba pažymėkite taip:

Jūs esate	☐ Vyras ☐ Moteris	Jūsų pedagoginio darbo stažas (Įrašykite)	Jūsų išsilavinimas	☐ aukštasis neuniversitetinis ☐ aukštasis universitetinis
Kokio dalyko pedagogė(as) esate? (Įrašykite)	Su kokių klasių mokiniais dirbate?	☐ I – IV ☐ V – VI ☐ VII - VIII	Ar klasėje, kurioje Jūs dėstote, yra mokinių, turinčių kalbos sutrikimų?	☐ Yra ☐ Nėra ☐ Nežinau

2. Nurodykite, kokią įtaką, Jūsų nuomone, mokykliniam nerimui daro mokinių kalbos sutrikimai? Jums tinkamą atsakymą įrašykite arba pažymėkite taip:

- Mokiniai, turintys kalbos sutrikimų, jaučiasi nedrąsiai pamokų metu
- Dėl kalbos sutrikimų mažėja mokinių motyvacija
- Tokie mokiniai turi mažai draugų, yra užsisklendę savyje
- Mokiniai vengia pažinčių, nenoriai bendrauja su vienmečiais
- Mokiniais sunku susikaupti darbui, kai to Jūs paprašote
- Mokiniai, turintys kalbos sutrikimų, vengia žaidimų, kuriuose vaikai renkasi žaidėjus
- Daugelis klasės draugų į tokių mokinių nekreipia jokio dėmesio
- Neturi jokios įtakos
- Kita:

3. Nurodykite, kokią įtaką kalbos sutrikimai turi mokinių pažangumui? Jums tinkamą atsakymą pažymėkite taip:

- Neturi įtakos
 Turi įtakos mokantis atskirų dalykų
 Mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, yra žemas bendras pažangumas

4. Jei mokinių pažangumas žemas, nurodykite, kokius dalykus mokiniui sunku mokyti.

☐ Gimtosios kalbos (lietuvių kalbos)	☐ Socialinius mokslus
☐ Matematikos	☐ Istorija
☐ Gamtamokslinius dalykus	☐ Geografija
☐ Pasaulio pažinimas	☐ Pilietinės visuomenės pagrindai
☐ Gamta ir žmogus	☐ Meninius dalykus
☐ Biologija	☐ Dailė
☐ Chemija	☐ Muzika
☐ Fizika	☐ Teatras
☐ Technologijos	☐ Šokis

Tyrimais įrodyta, kad mokiniai, turintys kalbos sutrikimų, patiria ir mokyklinį nerimą. Klasėse su jais bendraujama nenoriai, ypač jei kalbos sutrikimai sunkesnio pobūdžio. Mokiniai pradeda vengti pažinčių ir bendravimo su vienmečiais, jaučia baimę, nerimą, daugelis nenoriai eina į mokyklą ir to priežastis – įvairūs kalbos sutrikimai.

5. Pažymėkite, kokius taikote darbo būdus, padedančius įveikti mokinių nerimastingumą ir įvertinkite darbo būdų tinkamumą. Jums tinkamą atsakymą pažymėkite

Eil. nr.	Darbo būdai	Kaip dažnai taikote?				Ar tiktų?			
		Labai dažnai	Dažniau taikau, nei netaikau	Retai	Niekada	Labai tiktų	Labiau tiktų, nei netiktų	Abejoju	Visiškai netiktų
1.	Atkreipiu dėmesį netgi į nedidelius vaikų pasiekimus	●	●	●	●	●	●	●	●
2.	Atskleidžiu bendraamžiams teigiamus tokių mokinių bruožus	●	●	●	●	●	●	●	●
3.	Stengiuosi kuo dažniau pajvairinti darbą klasėje (pvz. organizuoti darbą grupėse)	●	●	●	●	●	●	●	●
4.	Mokinio padarytas įvairias klaidas taisau atsargiai, be pastabų, pažeidžiančių jo pasitikėjimą	●	●	●	●	●	●	●	●
5.	Nuolat skatinu vaikų pasitikėjimą savimi	●	●	●	●	●	●	●	●
6.	Per pedagoginę pertraukėlę paprašau vaikų pasakyti	●	●	●	●	●	●	●	●

	bent 3 teigiamas mokinių savybes								
7.	Nuolat klausiu mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, ar viską supranta, ar spėja su visa klase	●	●	●	●	●	●	●	●
8.	Siekiu vaikams būti ne tik pedagogas, bet ir draugas	●	●	●	●	●	●	●	●
9.	Nelyginu vaikų, turinčių kalbos sutrikimų, darbo rezultatų su visos klasės rezultatais	●	●	●	●	●	●	●	●
10.	Diskusijų metu skatinu vaikus įsitraukti į bendrą klasėje vykstančią diskusiją	●	●	●	●	●	●	●	●
11.	Siekiu, kad klasėje būtų paisoma visų mokinių nuomonės	●	●	●	●	●	●	●	●
12.	Analizuodama(s) konkrečius mokinio užduoties atlikimo veiksmus, pirmiausia akcentuoju teigiamus atlikimo būdus, o po to pasakau pastabas	●	●	●	●	●	●	●	●
13.	Padedu mokiniams suprasti, kodėl negalima apkalbinėti kitų	●	●	●	●	●	●	●	●
14.	Būnu kantri (-us) ir tolerantiška(s) vaiko, turinčio kalbos sutrikimų, atžvilgiu	●	●	●	●	●	●	●	●
15.	Leidžiu visiems mokiniams suprasti, kad kartais, atliekant užduotis, normalu yra suklysti	●	●	●	●	●	●	●	●
16.	Ilgesnes, sudėtingesnes užduotis suskaidau dalimis, kad mokiniai greičiau pajustų sėkmę ir nenusiviltų	●	●	●	●	●	●	●	●
17.	Vengiu sakyti, jog nesėkmė – tai gebėjimų trūkumas	●	●	●	●	●	●	●	●
18.	Viešai girdama(s) mokinius neišskiriu ir vaiko, turinčio kalbos sutrikimų („švelnus“ rezultatų lyginimas)	●	●	●	●	●	●	●	●
19.	Skatinu vaiką prisiminti,	●	●	●	●	●	●	●	●

	ką veikė su logopedu								
20.	Aptariu su vaiku, kokie darbo atlikimo būdai jam labiausiai tiktų	●	●	●	●	●	●	●	●
21.	Skatinu vaiką klausti, jei ko nors nesupranta	●	●	●	●	●	●	●	●
Eil. nr.	Darbo būdai	Kaip dažnai taikote?				Ar tiktų?			
		Labai dažnai	Dažniau taikau, nei netaikau	Retai	Niekada	Labai tiktų	Labiau tiktų, nei netiktų	Abejoju	Visiškai netiktų
22.	Bendrauju su mokinio tėvais, norėdama(s) sužinoti, dėl ko vaikas labiausiai nerimauja	●	●	●	●	●	●	●	●
23.	Per pedagoginę pertraukėlę mokau vaikus diafragminio kvėpavimo, nes tai mažina nerimą	●	●	●	●	●	●	●	●
24.	Aptariu su vaikais, kokie būdai efektyviausi mažinant nerimą, stresą	●	●	●	●	●	●	●	●
25.	Skatinu vaiką užsirašyti tai, kas jam kėlė nerimą bei sėkmės idėjas	●	●	●	●	●	●	●	●
26.	Užuoat akcentavusi (-ęs), kas blogai, apibūdiniu, kuri užduoties dalis yra gerai atlikta ir ką dar reikėtų taisyti	●	●	●	●	●	●	●	●
27.	Aptariu su kolegomis, kaip būtų galima padėti vaikui	●	●	●	●	●	●	●	●
28.	Kartu su kitais pedagogais rengiu papildomas priemones, tokias kaip kortelės, taisyklės ir pan., nerimastingumui įveikti	●	●	●	●	●	●	●	●
29.	Su kolegomis ruošu tėvams atmintines, kurios informuoja juos apie patiriamą vaikų nerimą dėl kalbos sutrikimų	●	●	●	●	●	●	●	●
30.	Su kolegomis ir tėvais aptariu, kokie mokymo būdai naudingi vaikui namuose ir mokykloje	●	●	●	●	●	●	●	●
31.	Skatinu tėvus labiau girti savo vaikus	●	●	●	●	●	●	●	●
32.	Skatinu tėvus, kad jie visais įmanomais būdais kartotų savo vaikams, kad juos myli, ir darytų tai ne	●	●	●	●	●	●	●	●

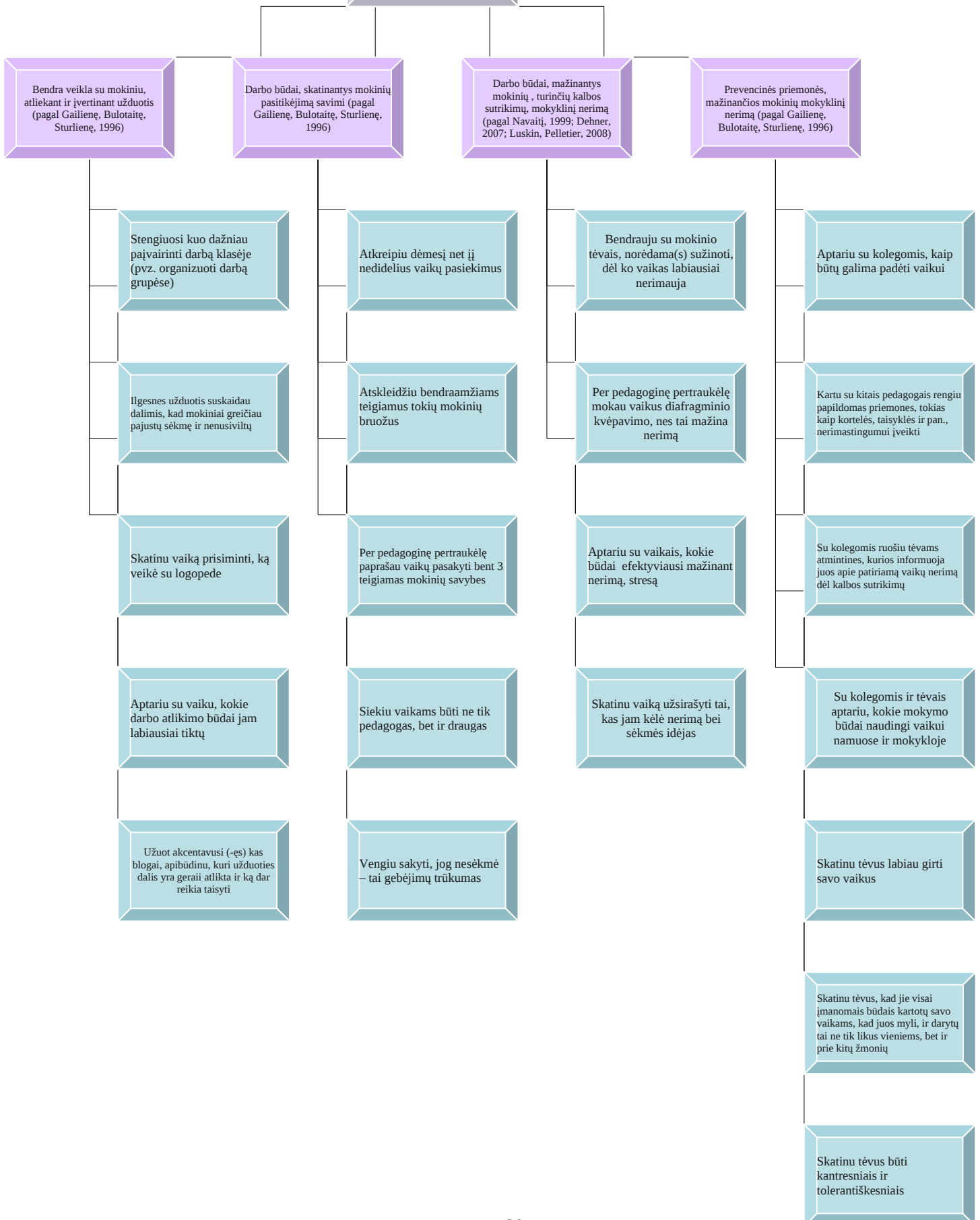
	tik likus vieniems, bet ir prie kitu žmonių								
33.	Skatinu tėvus būti kantresniais ir tolerantiškesniais	●	●	●	●	●	●	●	●

6. Galbūt šioje anketoje nenurodytas koks nors svarbus darbo būdas. Parašykite.

.....
.....
.....

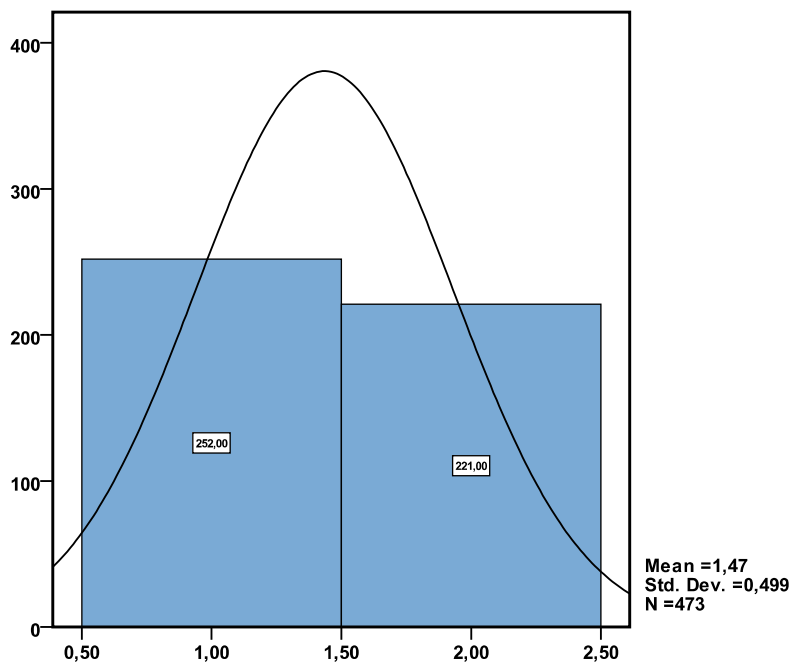
Darbo būdai

3 priedas

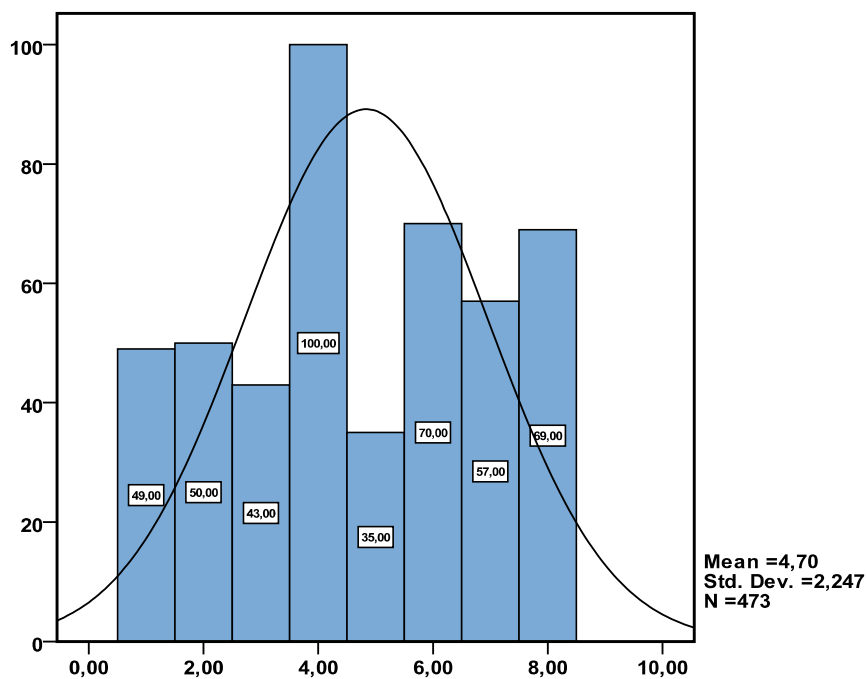
Demografinių kintamųjų histogramos

4 priedas

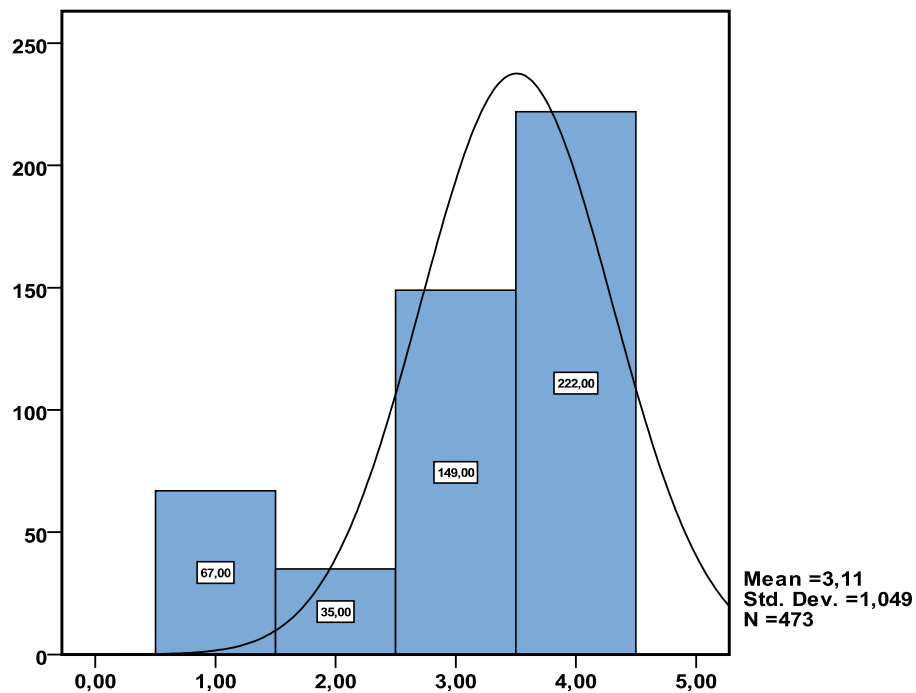
Respondentų pasiskirstymas pagal lytį

5 priedas

Respondentų pasiskirstymas pagal klases

6 priedas

Respondentų pasiskirstymas pagal kalbos raidą

Eil. Nr.	Kalbos sutrikimo pobūdis
1.	Mokiniai, turintys fonologinis kalbos sutrikimą
2.	Mokiniai, turintys kalbos neišsivystymą
3.	Mokiniai, turintys rašymo sutrikimą
4.	Įprastinės kalbos raidos mokiniai

Bendra veikla su mokiniu, atliekant ar įvertinant užduotis

Darbo būdai	Kaip dažnai taiko?				Ar tiktų?			
	Labai dažnai	Dažniau taikau, nei netaikau	Retai	Niekada	Labai tiktų	Labiau tiktų, nei netiktų	Abejoju	Visiškai netiktų
Stengiuosi kuo dažniau pajavairinti darbą klasėje (pvz. organizuoti darbą grupėse)	44	38	15	3	76	21	3	-
Analizuodama(s) konkrečius mokinio užduoties atlikimo veiksnius, pirmiausia akcentuoju teigiamus atlikimo būdus, o po to pasakau pastabas	60	33	6	1	81	16	3	-
Ilgesnes užduotis suskaidau dalimis, kad mokiniai greičiau pajustų sėkmę ir nenusiviltų	52	40	7	1	73	23	4	-
Skatinu vaiką prisiminti, ką veikė su logopedu	10	34	40	16	39	30	30	1
Aptariu su vaiku, kokie darbo atlikimo būdai jam labiausiai tiktų	23	49	27	1	56	39	4	1
Užuot akcentavusi (-ęs) kas blogai, apibūdiniu, kuri užduoties dalis yra gerai atlikta ir ką dar reikia taisyti	39	49	11	1	67	32	1	-

Darbo būdai, skatinantys mokinių pasitikėjimą savimi

Darbo būdai	Kaip dažnai taiko?				Ar tiktų?			
	Labai dažnai	Dažniau taikau, nei netaikau	Retai	Niekada	Labai tiktų	Labiau tiktų, nei netiktų	Abejoju	Visiškai netiktų
Atkreipiu dėmesį netgi į nedidelius vaikų pasiekimus	69	26	4	1	83	15	2	-
Atskleidžiu bendraamžiams teigiamus tokių mokinių bruožus	49	36	12	3	58	33	7	1

Per pedagoginę pertraukėlę paprašau vaikų pasakyti bent 3 teigiamas mokinių savybes	11	17	45	27	31	31	38	-
Siekiu vaikams būti ne tik pedagogas, bet ir draugas	56	37	6	1	70	27	3	-
Vengiu sakyti, jog nesėkmė – tai gebėjimų trūkumas	28	37	29	6	43	28	26	3

9 priedas

Darbo būdai, mažinantys mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, mokyklinį nerimą

Darbo būdai	Kaip dažnai taiko?				Ar tiktų?			
	Labai dažnai	Dažniau taikau, nei netaikau	Retai	Niekada	Labai tiktų	Labiau tiktų, nei netiktų	Abejoju	Visiškai netiktų
Bendrauju su mokinio tėvais, norėdama(s) sužinoti, dėl ko vaikas labiausiai nerimauja	25	32	37	6	63	25	11	1
Per pedagoginę pertraukėlę mokau vaikus diafragminio kvėpavimo, nes tai mažina nerimą	4	15	49	32	37	31	27	5
Aptariu su vaikais, kokie būdai efektyviausi mažinant nerimą, stresą	9	25	55	11	44	42	12	2
Skatinu vaiką užsirašyti tai, kas jam kėlė nerimą bei sėkmės idėjas	9	15	46	30	38	28	30	4

Preveninės priemonės, mažinančios mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, mokyklinį nerimą

Darbo būdai	Kaip dažnai taiko?				Ar tiktų?			
	Labai dažnai	Dažniau taikau, nei netaikau	Retai	Niekada	Labai tiktų	Labiau tiktų, nei netiktų	Abejoju	Visiškai netiktų
Aptariu su kolegomis, kaip būtų galima padėti vaikui	50	31	18	1	76	22	1	1
Kartu su kitais pedagogais rengiu papildomas priemones, tokias kaip kortelės, taisyklės ir pan., nerimastingumui įveikti	19	23	47	11	59	30	11	-
Su kolegomis ruošiū tėvams atmintines, kurios informuoja juos apie patiriamą vaikų nerimą dėl kalbos sutrikimų	11	20	47	22	51	30	15	4
Su kolegomis ir tėvais aptariu, kokie mokymo būdai naudingi vaikui namuose ir mokykloje	32	36	29	3	67	29	4	-
Skatinu tėvus labiau girti savo vaikus	36	39	22	3	54	32	14	-
Skatinu tėvus, kad jie visai įmanomais būdais kartotų savo vaikams, kad juos myli, ir darytų tai ne tik likus vieniems, bet ir prie kitų žmonių	51	27	18	4	72	24	4	-
Skatinu tėvus būti kantresniais ir tolerantiškesniais	56	31	8	5	77	21	2	-

